

Ready
4Scho^ol

Vodič kroz kurikul

Co-funded by
the European Union

2023-1-CZ01-KA220-SCH-000156079

NAZIV PROJEKTA

Poučavanje vještinama spremnosti za školu korištenjem metoda bihevioralne analize

Broj projekta: 2023-1-CZ01-KA220-SCH-000156079

Izjava o ograničenju odgovornosti

Financirano sredstvima Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja su stavovi i mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima i mišljenjima Europske unije ili Europske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Europska unija ni EACEA ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Web stranica: <https://ready4school.eu/>

Kontakt: ready4schoolerasmus@gmail.com

Ready4School Lesson Plans © 2024 by Masarykova University, Sina Svetulka, Vimodo Ltd, Centar za autizam, INNOVATION HIVE, Odessa Regional Academy of In- Service Education licenciran je pod CC BY-NC-ND 4.0. Da biste vidjeli kopiju ove licence, posjetite <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Sadržaj:

Uvod u Vodič kroz kurikulum.....	5
Vještine spremnosti za školu.....	6
Metode poučavanja	7
Poglavlje 1: Autizam i primijenjena analiza ponašanja	9
Što je PSA?.....	9
Poštivanje prava autistične djece.....	10
Inkluzivni predškolski odgoj i obrazovanje.....	11
Povijest autizma i primijenjena analiza ponašanja	12
Učinkovitost primijenjene analize ponašanja za predškolce	15
Poglavlje 2: Ponašanja potrebna prije polaska u školu	16
Slijeđenje uputa.....	16
Čekanje na pristup.....	16
Dijeljenje s vršnjacima.....	17
Pozdravljanje vršnjaka.....	17
Empatija.....	18
Traženje pomoći.....	18
Traženje pažnje odraslih.....	19
Traženje pažnje vršnjaka	19
Upravljanje vremenom.....	20
Prihvatanje promjena	20
Korištenje strategija suočavanja	20
Poglavlje 3: Strategije ponašanja	22
Podrška.....	22
Potkrepljenje	23
Vizualni rasporedi.....	23
Kartice za promjene	24
Najava.....	25
Preusmjeravanje.....	25
Oblikovanje.....	26
Modeliranje	26
Sustav žetona	26
Analiza zadataka	27

Nizanje	28
Uparivanje	29
Alternativne metode komunikacije.....	30
Ploča Prvo - Zatim.....	31
Aktivne pauze	32
Upravljanje prijelazima.....	33
Senzorno mapiranje	33
Ploče izbora	35
Preusmjeravanje.....	36
Poglavlje 4: Podatci	37
Poglavlje 5: Procjena	39
Poglavlje 6: Suradnja	41
Odabrane reference i daljnje čitanje.....	42

Uvod u Vodič kroz kurikulum

Zašto vam je potreban alat za procjenu vještina spremnosti za školu za podršku autističnoj djeci pri prijelazu u osnovnu školu?

Spremnost za školu ključni je čimbenik na obrazovnom putu djeteta, posebno za djecu u dobi od 5 do 7 godina koja prelaze u osnovnu školu. Ovo kritično razdoblje označava značajan pomak s ranog obrazovanja na strukturiranije akademsko okruženje. Koncept spremnosti za školu obuhvaća ne samo akademsku spremnost, već i socijalni, emocionalni, fizički i kognitivni razvoj (High, 2008).

Važnost školske spremnosti ne može se zanemariti. Istraživanja dosljedno pokazuju da djeca koja uđu u školu sa snažnim temeljima u ključnim razvojnim područjima imaju veću vjerojatnost da će doživjeti akademski uspjeh, pozitivne socijalne interakcije i opću dobrobit tijekom svoje obrazovne karijere i nakon nje (Duncan i sur., 2007). Nasuprot tome, djeca koja nisu spremna za školu, mogu se suočiti s izazovima koji mogu potrajati tijekom cijelog akademskog života, potencijalno utječući na njihove dugoročne obrazovne i karijerne ishode (Rouse i sur., 2005).

Važno je napomenuti da spremnost za školu nije koncept koji odgovara svima. Djeca se razvijaju različitim brzinama i mogu biti izvrsna u nekim područjima dok im je u drugima potrebna dodatna podrška. Nadalje, budući da prepoznamo različite potrebe svih učenika, ključno je adresirati specifične zahtjeve spremnosti za djecu s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Autistična djeca često se suočavaju s jedinstvenim izazovima pri prelasku u osnovnu školu i mogu zahtijevati dodatnu podršku u područjima kao što su socijalna interakcija, komunikacija i senzorna obrada (Fleury i sur., 2014). Za autističnu djecu spremnost za školu poprima dodatne dimenzije. Osim tipičnih vještina spremnosti, ovoj djeci će možda trebati:

- podrška u razvoju socijalnih vještina, uključujući razumijevanje i snalaženje u društvenim normama u školskom okruženju.
- Strategije za upravljanje senzornim izazovima koji se mogu pogoršati u užurbanom školskom okruženju.
- Razvoj tehnika samoregulacije za suočavanje s promjenama u rutini i neočekivanim događajima.
- Prilagođene komunikacijske podrške koje mogu uključivati vizualna pomagala ili alternativne komunikacijske sustave.
- Individualizirani pristupi akademskoj nastavi koji su u skladu s njihovim jedinstvenim stilovima učenja i interesima.

U ovom Vodiču kroz kurikulum ispitat ćemo različita područja školske spremnosti, uključujući kognitivne vještine (kao što su rana pismenost i računanje), socijalno-emocionalne kompetencije, tjelesni razvoj te jezične i komunikacijske sposobnosti. Međutim, naš glavni fokus neće biti na kognitivnim vještinama, već na pregledu

autizma, strategijama poučavanja temeljenim na dokazima za koje se pokazalo da učinkovito potiču ove vještine kod djece i kako se ti koncepti mogu prilagoditi i poboljšati kako bi se podržao uspješan prijelaz autistične djece u osnovnu školu. Ovaj sveobuhvatni pristup ima za cilj pružiti holističko razumijevanje školske spremnosti koje obuhvaća potrebe svih učenika, osiguravajući da svako dijete ima priliku napredovati na svom obrazovnom putu.

Vještine spremnosti za školu

Specifične vještine spremnosti za školu, koje su najpotrebnije autističnoj djeci koja kreću u osnovnu školu, bit će razmotrene kasnije u ovom Vodiču kroz kurikul. Međutim, treba napomenuti da sveobuhvatan pregled literature utvrđuje sljedeće vještine spremnosti za školu kao najpotrebnije:

1. Kognitivne vještine

Kognitivne vještine čine temelj akademskog uspjeha. Za djecu u dobi od 5 do 7 godina ključne kognitivne vještine uključuju:

- Osnovnu matematičku pismenost: razumijevanje brojeva, brojanje i jednostavna aritmetika (Duncan i sur., 2007).
- Ranu pismenost: prepoznavanje slova, fonološku svijest i osnovne vještine čitanja (Whitehurst i Lonigan, 1998).
- Rješavanje problema: sposobnost kritičkog razmišljanja i rješavanja jednostavnih problema (Blair i Razza, 2007).

2. Socijalno-emocionalne vještine

Socijalno-emocionalne vještine ključne su za cjelokupni razvoj djece i školski uspjeh:

- Samoregulacija: sposobnost kontrole emocija i ponašanja (McClelland i sur., 2007).
- Socijalna interakcija: suradnja s vršnjacima i odraslima (Ladd i sur., 2006).
- Slijeđenje uputa: razumijevanje i pridržavanje pravila i rutina u učionici (Lin i sur., 2003).

3. Tjelesni razvoj

Tjelesna spremnost često se zanemaruje, ali je ključna za školski uspjeh. Uključuje:

- Fine motoričke vještine: držanje olovke, rezanje škarama i drugi zadatci koordinacije oko-ruka (Grissmer i sur., 2010).
- Grube motoričke vještine: trčanje, skakanje i održavanje ravnoteže (Son & Meisels, 2006).

4. Jezik i komunikaciju

Učinkovita komunikacija ključna je za učenje i socijalnu interakciju. Uključuje:

- Ekspresivni jezik: sposobnost verbalnog komuniciranja misli i potreba (Dickinson i Tabors, 2001).
- Receptivni jezik: razumijevanje govornog jezika i slijeđenje verbalnih uputa (Justice i sur., 2009).

Metode poučavanja

Specifične metode poučavanja temeljene na dokazima, koje su se pokazale najuspješnijima kod autistične djece koja kreću u osnovnu školu, bit će razmotrene kasnije u ovom Vodiču. Međutim, treba napomenuti da sveobuhvatan pregled literature smješta sljedeće opće strategije poučavanja kao korisne u izgradnji vještina spremnosti za školu:

1. Učenje temeljeno na igri

Učenje temeljeno na igri učinkovit je pristup za poučavanje vještina spremnosti za djecu od 5 do 7 godina.

- Vođena igra: aktivnosti koje vode odgojitelji i koje uključuju ciljeve učenja (Weisberg i sur., 2013).
- Slobodna igra: nestrukturirano vrijeme za igru koje promiče kreativnost i socijalne vještine (Ginsburg, 2007).

2. Diferencirana poduka

Prilagođavanje poučavanja individualnim potrebama ključno je za ovu dobnu skupinu. To je nešto na što ćemo se opsežno usredotočiti u ovom Vodiču s detaljnim pregledom strategija za razlikovanje poučavanja za autističnu djecu. Međutim, opće najbolje prakse mogu uključivati:

- Kutije za učenje: određena područja za različite aktivnosti koja zadovoljavaju različite stilove učenja (Tomlinson, 2001).
- Poučavanje u malim grupama: ciljanje specifičnih vještina u malim skupinama temeljenim na sposobnostima (Connor i sur., 2009.).

3. Integracija tehnologije

Odgovarajuća upotreba tehnologije može poboljšati učenje.

- Obrazovne aplikacije: interaktivne aplikacije usmjerene na specifične vještine (Neumann i Neumann, 2014).
- Digitalno pripovijedanje: korištenje multimedija za poboljšanje vještina pismenosti (Verdugo i Belmonte, 2007).

4. Multisenzorni pristupi

Uključivanje više osjetila može poboljšati ishode učenja.

- Praktične aktivnosti: konkretni za matematičke i znanstvene koncepte (Carbonneau i sur., 2013).
- Učenje temeljeno na pokretu: uključivanje tjelesnih aktivnosti u proces poučavanja (Vazou i sur., 2012).

5. Integracija socijalno-emocionalnog učenja (SEL)

Ugrađivanje SEL-a u svakodnevne aktivnosti je ključno.

- Grupni sastanci: redovite rasprave za izgradnju zajednice i vještina rješavanja problema (Kriete i Davis, 2014).
- Igranje uloga: aktivnosti za vježbanje socijalnih vještina i empatije (Jones i sur., 2011).

Poglavlje 1: Autizam i primijenjena analiza ponašanja

Što je PSA?

Poremećaj iz spektra autizma (PSA) je neurološki i razvojni poremećaj koji utječe na to kako ljudi ulaze u interakciju s drugima, komuniciraju, uče i ponašaju se. Iako se autizam može dijagnosticirati u bilo kojoj dobi, opisuje se kao „razvojni poremećaj“ jer se simptomi uglavnom pojavljuju u prve 2 godine života.

Autizam je poznat kao poremećaj „spektra“ jer postoje velike razlike u vrsti i težini simptoma koje ljudi doživljavaju.

Uobičajeni znakovi i simptomi poremećaja iz spektra autizma

Svaka osoba s poremećajem iz spektra autizma ima jedinstven obrazac ponašanja, ali postoje i neki uobičajeni znakovi i simptomi:

- Problemi u **komunikaciji** (poteškoće u korištenju ili razumijevanju jezika) kao što su usporeni razvoj govora i ograničen vokabular u odnosu na njihovu dob, ponavljanje skupa riječi ili fraza, usmjeravanje pažnje i razgovora na nekoliko tematskih područja, monoton i jednoličan govor.
- **Poteškoće u socijalnoj interakciji**. To uključuje probleme u sklapanju prijateljstava i u interakciji s ljudima, poteškoće u razumijevanju izraza lica, poteškoće u razumijevanju vlastitih i tuđih emocija, neuspostavljanje kontakta očima, izbjegavanje dodira, neodgovaranje na poziv ili odbijanje da napravi ono što se od osobe traži.
- **Ponavljajuća ponašanja i inzistiranje na strogim rutinama**. To može uključivati ponavljajuće pokrete tijela (kao što su mahanje rukama) i ponavljajuće pokrete s predmetima (poput okretanja kotača autića), obavljanje aktivnosti koje bi mogle uzrokovati samoozljeđivanje (kao što su grickanje ili udaranje glavom), pridržavanje istih rutina svaki dan i poteškoće s prilagodbom čak i na manje promjene.
- **Senzorna osjetljivost**. Prekomjerna ili nedovoljna osjetljivost na zvukove, svjetla, dodir, okuse, mirise, bol i druge podražaje.

Ključne činjenice

- Autizam – također se naziva poremećaj iz spektra autizma – predstavlja raznoliku skupinu stanja povezanih s razvojem mozga.
- Oko 1 od 100 djece ima autizam.
- Karakteristike se mogu otkriti u ranom djetinjstvu, ali autizam se često dijagnosticira tek mnogo kasnije.
- Sposobnosti i potrebe autističnih osoba variraju i mogu se razvijati tijekom vremena. Dok neke osobe s autizmom mogu živjeti samostalno, druge imaju teški invaliditet i zahtijevaju doživotnu skrb i podršku.

- Psihosocijalne intervencije utemeljene na dokazima mogu poboljšati komunikacijske i socijalne vještine s pozitivnim utjecajem na dobrobit i kvalitetu života osoba s autizmom i njihovih skrbnika.
- Skrb za osobe s autizmom mora biti popraćena akcijama na razini zajednice i društva za veću dostupnost, inkluzivnost i podršku.

Poštivanje prava autistične djece

Tijekom cijelog procesa intervencije, praktičari primijenjene analize ponašanja poštuju autonomiju i samoodređenje pojedinca. To uključuje:

- Uključivanje pojedinca i njegovih skrbnika u donošenje odluka kroz **individualizirani tretman**. Intervencije primijenjene analize ponašanja prilagođene su jedinstvenim potrebama, preferencijama i jakim stranama svakog pojedinca. Ova individualizacija osigurava da intervencije poštuju autonomiju pojedinca i da su usklađene s njegovim ciljevima i prioritetima.
- Poštivanje njihovih preferencija i interesa putem **procjene preferencija**. Praktičari primijenjene analize ponašanja provode procjenu preferencija kako bi identificirali preferirane aktivnosti, predmete i potkrepljenje. To pomaže osigurati da intervencije poštuju preferencije i interese pojedinca, promičući angažman i motivaciju.
- Davanje prioriteta intervencijama i ciljevima učenja koji promiču neovisnost i kvalitetu života.
- Korištenje **pozitivnog potkrepljenja umjesto kazne**: primijenjena analiza ponašanja naglašava korištenje pozitivnog potkrepljenja za poučavanje i povećanje poželjnog ponašanja. Usredotočujući se na jačanje pozitivnih ponašanja, a ne na kažnjavanje nepoželjnih, poštuje dostojanstvo osoba s autizmom i promiče poticajno i brižno okruženje. Odbor za certifikaciju bihevioralnih analitičara (BACB) daje smjernice za analitičare u vezi s primjenom kazne u njihovoj praksi. Ove su smjernice navedene u Kodeksu profesionalne i etičke usklađenosti za analitičare ponašanja. Kodeks naglašava važnost korištenja postupaka temeljenih na potkrepljenju kad god je to moguće i obeshrabruje korištenje kazne, osim pod određenim uvjetima.

Ako su potrebni postupci kažnjavanja, analitičari moraju osigurati da se ispunjava nekoliko uvjeta:

1. Kazna je najmanje restriktivna intervencija koja učinkovito rješava ponašanje.
2. Potencijalne koristi od korištenja kazne nadmašuju potencijalne štetne učinke.

3. Postoji dokumentirana potreba za primjenom kazne na temelju sveobuhvatne procjene ponašanja pojedinca i čimbenika okoliša.
4. Korištenje kazne odobravaju odgovarajući dionici, kao što su njegovatelji ili zakonski skrbnici.
5. Analitičari ponašanja provode postupke kažnjavanja na način koji je u skladu s važećim zakonima i propisima.

Kada koriste kaznu, analitičari moraju uzeti u obzir etička načela kao što su dobrobit (djelovanje u najboljem interesu klijenta), nezlomjornost (izbjegavanje štete) i poštivanje dostojanstva i prava pojedinca.

Dobivanje pristanka prije tretmana

Praktičari primijenjene analize ponašanja dobivaju informirani pristanak od pojedinca ili njegovog zakonskog skrbnika prije provođenja bilo kakvih intervencija. Od 2022, prema Etičkom kodeksu BACB-a, BACB zahtijeva od BCBA-a da dobiju pristanak kao dio dobivanja informiranog pristanka. Pristanak znači da učenik verbalno ili neverbalno pristaje sudjelovati u tretmanu. Verbalna komunikacija, pa čak i funkcionalna komunikacija, nije potrebna. Dobivanje pristanka zahtijeva od svakoga tko radi s učenikom da pazi na znakove pristanka obraćajući pozornost na govor tijela, izraze lica i vokalizaciju. To je poznato kao učenje temeljeno na pristanku i ključni je aspekt moderne primijenjene analize ponašanja (ABA). Predstavlja pomak prema suosjećajnijem pristupu koji zagovaraju osobe poput dr. Gega Hanleya. Tradicionalne ABA metode često su kritizirane od strane autističnih pojedinaca i njihovih obitelji zbog pokušaja iskorjenjivanja autističnih osobina i promjene autistične osobe. Stoga integracija pristanka u našu praksu odražava poštivanje autonomije naših učenika dajući im mogućnost pristanka ili odbijanja tretmana. Također potiče autonomiju i vještine samozastupanja kod učenika.

Inkluzivni predškolski odgoj i obrazovanje

Inkluzivni predškolski odgoj i obrazovanje za djecu s PSA-om zahtijeva učinkovito prikupljanje podataka. To uključuje promatranje i suradnju s roditeljima, edukacijskim rehabilitatorima i stručnjacima za autizam. Odgajatelji u ranom djetinjstvu koriste različite tehnike promatranja, uključujući dnevnik refleksije, participativno promatranje, protokol promatranja, tehničke alate za prikupljanje podataka, upitnike (različite vrste) i intervjue (različite vrste). Ove prakse osiguravaju sveobuhvatno razumijevanje potreba svakog djeteta i omogućuju razvoj individualiziranih planova podrške. Sveobuhvatni psihoedukativni programi koji poboljšavaju brigu o sebi i socijalne vještine također su ključni za uspješnu integraciju djece s PSA-om u školsko okruženje.

Ključni čimbenici u poboljšanju života i obrazovanja djece s PSA-om uključuju ranu dijagnozu, intenzivnu ranu intervenciju i blisku suradnju s obiteljima. Obitelji imaju koristi od specijalističke podrške i usmjeravanja dok su odgajatelji osposobljeni za provedbu individualiziranih intervencijskih programa temeljenih na bihevioralnim

pristupima. Individualizirani intervencijski programi usredotočeni su na različite pristupe, tehnike i metodologije (npr. tehnike temeljene na primijenjenoj analizi ponašanja, TEACCH, PECS, Naturalistički bihevioralni analitički pristup) kako bi se djeci s PSA-om pružila holistička podrška.

Korištenje glazbe u obrazovanju djece s PSA-om izuzetno je korisno, posebno glazbe i pokreta. Glazba s ponavljajućim obrascima djeluje kao alat za učenje i interakciju, pridonoseći razvoju socijalnih vještina i emocionalnom sazrijevanju. Može djelovati kao most za komunikaciju s vanjskim svijetom. Učitelji mogu uključiti glazbenu terapiju korištenjem glazbenih instrumenata i materijala koji podržavaju djetetov senzorni i motorički razvoj. Istodobno, tehnike poput oponašanja djetetovog pogleda i korištenja simboličke igre i igranja uloga pomažu u socijalnoj interakciji i razumijevanju drugih. Osim toga, izgradnja odnosa povjerenja s djetetom i prilagodba poučavanja prema djetetovom raspoloženju, kao i korištenje kratkih i jasnih uputa, ključne su prakse za uspješno uključivanje djece s autizmom u predškolski odgoj.

Štoviše, kombinacija terapija i bihevioralnih tehnika utemeljenih na dokazima nudi sveobuhvatan i višestruk okvir za podršku djeci s PSA-om u predškolskim ustanovama. Na primjer, upotreba simboličke igre u kombinaciji s tehnikama primijenjene analize ponašanja i pristupom prirodne analize ponašanja pokazala se učinkovitom u smanjenju anksioznosti i promicanju društvenog sudjelovanja. Scenariji igranja uloga, kao što je posjet frizeru ili uključivanje u svakodnevne aktivnosti u skupini, mogu pomoći djeci da prevladaju specifične tjeskobe i poboljšaju interakciju s vršnjacima. Igranje uloga u skupini, na primjer, može potaknuti suradničko ponašanje i toleranciju osjetilnih iskustava. Osim toga, korištenje zvukova i glazbe s ABA i TEACCH tehnikama ima veliki utjecaj na razvoj komunikacijskih vještina. Na primjer, interaktivne aktivnosti pomoću knjiga sa zvukovima životinja, pod vodstvom edukacijskog rehabilitatora, mogu poboljšati vještine kao što su kontakt očima i reakcija na podražaje. Strukturirana igra dodatno potiče društveni angažman omogućujući djeci s PSA-om da razviju vještine komunikacije i suradnje na smislene načine.

Povijest autizma i primijenjena analiza ponašanja

Primijenjena analiza ponašanja (ABA) je znanstvena disciplina koja ima za cilj proučavanje ponašanja kao predmeta proučavanja. Ponašanje se proučava u svim njegovim manifestacijama - od najjednostavnijih pokreta do složenih i izazovnih ponašanja, ABA uključuje strategije za podršku pozitivnom ponašanju i pomoć djeci s PSA-om. Omogućuje nam da shvatimo koji čimbenici utječu na ljudsko ponašanje i kako ga promijeniti na bolje.

1913. godine John Brodus Watson identificirao je ponašanje kao prikladan predmet analize za psihologiju i izjavio da svo ponašanje kontroliraju čimbenici okoline. Kasnije su Burrus Frederick Skinner i drugi znanstvenici iznijeli osnovne principe ponašanja, koji uključuju potkrepljenje, znakove, postupno uklanjanje znakova, načine pojačanja i tako dalje.

Do 1960-ih, većina bihevioralnih istraživanja provodila se u laboratorijima sa životinjama kao eksperimentalnim subjektima (Landrum i McDuffie, 2008). Koncept primijenjene analize ponašanja (ABA) pojavio se 1960-ih i izveden je iz radikalnog biheviorizma B. F. Skinnera. U to vrijeme, grupa znanstvenika, uključujući Teodora Eilona, Jacka Michaela, Donalda Behra, Sidneyja W. Bijouxu, Billa Hopkinsa, Jaya Birnbrauera, Todda Risleyja i Montrosea Wolfea, istraživača sa Sveučilišta Washington i Državnog sveučilišta Kansas, počela je sustavno raditi na terenu i osnovala Journal of Applied Behavior Analysis, čiji je stalni predsjednik bio Skinner. Ovaj časopis postao je platforma za razmjenu ideja i istraživanja u području primijenjene analize ponašanja.

Ivar Lovaas je 1960-ih započeo rad na sistematizaciji korištenja znanosti o učenju i primijenjenoj analizi ponašanja u slučajevima autizma u djetinjstvu što će biti opisano kasnije u knjizi The Book of Me. Prepoznavanje mogućnosti i vrijednosti primjene teorije ponašanja na probleme s kojima se suočavaju stvarni ljudi u stvarnom kontekstu dovelo je do pojave primijenjene analize ponašanja (ABA) (Baer, Wolf i Risley, 1968.; Landrum i McDuffie, 2008; Simonsen i Sugai, 2009). Baer, Wolf i Risley (1968).

Ključne komponente

Desetljeća osnovnih i primijenjenih istraživanja i kliničke prakse dovela su do dokaza da na ponašanje utječu događaji koji se događaju prije bilo kojeg određenog odgovora i događaji koji se događaju nakon bilo kojeg određenog odgovora.

Ponašanje se obično razvija s vremenom na sljedeći način: prethodni podražaj izaziva ili pokreće ponašanje, ponašanje se događa, a posljedica podražaja nastaje kao rezultat ponašanja.

U primijenjenoj analizi ponašanja to zovemo ABC model: prethodni podražaj - ponašanje - posljedica -

Specijalističke jedinice analize su: prethodni podražaj ponašanja (vanjski podražaji koji omogućuju pojavu ponašanja), izravne manifestacije ponašanja (specifične radnje subjekta koje se mogu promatrati) i posljedice tih manifestacija.

Poanta je u tome da karakteristike „posljedica“ (tj. onog što se događa nakon manifestacije ponašanja) mogu utjecati na povećanje ili smanjenje vjerojatnosti da će se određeno ponašanje dogoditi u budućnosti. Oboje utječu na ljudsko ponašanje. Modificiranje prethodnog podražaja i posljedica ponašanja dovest će do promjena u ponašanju. Modificiranjem prethodnih čimbenika možemo spriječiti neželjeno ponašanje. Modificiranjem posljedica možemo ublažiti problematično ponašanje i generirati društveno prihvatljivo ponašanje.

Prethodni podražaji ponašanja mogu se kategorizirati u **unutarnje i vanjske čimbenike**.

- Unutarnji prethodni podražaji uključuju fiziološka stanja kao što su glad, umor ili osjetilna nelagoda, kao i kognitivne procese poput tjeskobe ili frustracije.
- Vanjski prethodni podražaji obuhvaćaju čimbenike okoliša kao što su razina buke, uvjeti osvjetljenja ili prisutnost određenih ljudi.

Znanje koje motivacijske operacije utječu na ponašanje, omogućava nam da modificiramo svoje postupke kako ne bismo pogoršali djetetovo ponašanje dok radimo s djetetom. Poznavanje prethodnih čimbenika omogućuje nam razvoj strategija za modificiranje okoliša. Takve strategije sprječavaju nepoželjno ponašanje.

Ponašanje je određeno specifičnim radnjama subjekta koje se mogu promatrati. U ABA terminologiji „ponašanje“ je izraz koji se koristi za opisivanje svega što organizam radi u prostoru i vremenu što se može objektivno izmjeriti. Odnosno, imate li priliku učiti o ponašanju kroz prizmu analize ponašanja. Dakle, ponašanje obuhvaća akcije organizama koje mogu biti poželjnije (npr. razgovor) ili manje poželjne (npr. agresija).

Posljedice mogu biti:

- potkrepljenje
- kazna
- gašenje

Potkrepljenje uzrokuje povećanje učestalosti ponašanja. Dvije su vrste: pozitivno i negativno.

Kazna uzrokuje smanjenje učestalosti ponašanja. Dvije su vrste: pozitivna i negativna.

Proces gašenja ima za cilj smanjiti učestalost ponašanja. Postupak gašenja temelji se na preciznoj definiciji funkcije ponašanja i posljedica koje pridonose njegovom nastanku.

Identificirane su četiri osnovne funkcije ponašanja:

- Izbjegavanje zahtjeva
- Pristup željenom predmetu
- Privlačenje pažnje
- Samostimulacija.

Ako su posljedice povoljne, ponašanje će se vjerojatno ponoviti. Ako su posljedice nepovoljne, malo je vjerojatno da će se ponašanje ponoviti.

Dakle, posljedice utječu na vjerojatnost da će se ponašanje dogoditi u budućnosti. Ako znamo koje posljedice pojačavaju ponašanje, a koje oslabljuju ponašanje, možemo modificirati te posljedice kako bismo ojačali prihvatljivo ponašanje i oslabili nepoželjno ponašanje.

Za neko ponašanje može se reći da ga uglavnom kontroliraju događaji koji mu prethode (tj. refleksivno ili respondentno ponašanje ispitanika) dok drugo ponašanje

kontroliraju prvenstveno mogući događaji koji slijede nakon njega (tj. operantno ponašanje).

Učinkovitost primijenjene analize ponašanja za predškolce

ABA kao znanstvena disciplina koja proučava obrasce formiranja i promjene ponašanja koristi se u radu s djecom s PSA-om kao što su: ABA-terapija, verbalno-bihevioralna terapija, Denverski model rane intervencije itd.

Stručnjaci koji rade u okviru primijenjene analize ponašanja postižu značajan uspjeh u radu s djecom predškolske dobi. Napredak u djece postaje izraženiji i održiviji kada učitelji i roditelji rade zajedno na usklađen način. Kada koriste ABA pristupe, odrasli bolje razumiju karakteristike ponašanja djeteta s PSA-om, znaju kako osigurati kontrolu nad njim, koje metode treninga i razvoja koristiti i kako smanjiti manifestacije problematičnog ponašanja.

Metoda se temelji na glavnim principima bihevioralne terapije i omogućava nam da identificiramo čimbenike i posljedice ponašanja koji uzrokuju, kontroliraju, konsolidiraju, i što je najvažnije, mijenjaju određeno ponašanje. Učinkovitost ovog pristupa objašnjava se činjenicom da je ponašanje jedina manifestacija osobe koja se može objektivno proučavati za razliku od svijesti, mišljenja, pamćenja itd.

Kao rezultat korekcije ponašanja uočavaju se pozitivne promjene u različitim područjima života djeteta s PSA-om. U području socijalne interakcije dijete uči prepoznavati emocije, uspostavljati kontakt s drugima i reagirati na socijalne situacije. Poboljšavaju se i komunikacijske vještine: promjene se događaju od osnova. Ova tehnika pomaže u razvoju komunikacijskih vještina od osnovnog govora do složenijih komunikacijskih strategija. ABA terapija pomaže djeci s autizmom da razviju vještine brige o sebi, kao što su odijevanje, hranjenje i higijena, što povećava njihovu neovisnost. ABA pomaže u podučavanju djece čitanju, pisanju, matematici i drugim akademskim vještinama koje su važne za daljnji razvoj. Također pomaže u smanjenju nepoželjnih ponašanja kao što su agresija, autoagresija ili ritualne radnje, i zamjenjuju ih poželjnim ponašanjima.

Poglavlje 2: Ponašanja potrebna prije polaska u školu

Slijeđenje uputa

Slijeđenje pravila i uputa temelj je uspjeha djece u školi i u društvenim okruženjima. Na primjer, ako učitelj zamoli učenike u učionici da podignu ruke prije nego što progovore, to je znak poštivanja tuđih granica. Isto se događa kada djeca slijede pravila izmjenjivanja u igri: na taj način mogu raditi u suradnji s drugima, shvaćajući pravednost. Nadalje, tijekom grupnih aktivnosti, kao što je rad na projektu s prijateljima iz skupine, slijeđenje uputa uči djecu kako učinkovito sudjelovati i raditi kao tim. Ovo je također vještina koja se prenosi u skupinu gdje su očekivanja i rutine jasno postavljene za poučavanje na zadatku. Slijeđenje uputa podloga je za vještinu slušanja i razumijevanja za djecu. Na primjer, slijeđenje niza uputa za dovršetak zadatka pomoglo bi učeniku da razvije autonomiju, odgovornost i samoregulaciju koje bi mogle utjecati na akademske i društvene izazove. Osim toga, poštivanje pravila pomažu djeci da razviju poštivanje pravednosti i osjetljivost na potrebe drugih; stoga se stvara pozitivna i uključiva klima u skupini. Djeca moraju naučiti slijediti pravila i upute kako bi upravljala svojim osnovnim vještinama te postigla uspjeh u školi i izvan nje.

Slijeđenje uputa u više koraka može se definirati kao sposobnost razumijevanja i dovršavanja niza uzastopnih zadataka ili radnji unutar zadanog vremenskog okvira prema uputama druge osobe (tj. učitelja ili odgojitelja). To uključuje razumijevanje uključenih koraka, njihovo pamćenje ispravnim redoslijedom i njihovo točno izvršavanje bez značajne pomoći ili poticaja. Ova vještina priprema djecu za složenije zadatke u školi i svakodnevnom životu potičući neovisnost i uspjeh u raznim aktivnostima. Osim toga, svladavanje ove vještine poboljšava njihovu komunikaciju i društvene interakcije omogućujući im učinkovito sudjelovanje u grupnim aktivnostima i praćenje rutina u učionici.

Čekanje na pristup

Čekanje je važna vještina jer djeca često moraju čekati u raznim situacijama (npr. u trgovini, u redu za ručak, na svoju omiljenu igračku). Mnoga se djeca bore s ovom vještinom što može uzrokovati probleme u okruženjima poput vrtića. Kada djeca ne znaju čekati, mogu pokazivati problematična ponašanja. Prvi korak u podučavanju čekanja je identificirati stvari ili aktivnosti koje djeca žele. To se može učiniti promatranjem ili intervjuima s djecom. Nakon što se te postavke identificiraju, mogu se prikupiti podaci o tome koliko dugo svako dijete može čekati na svaku stavku ili aktivnost, jer vrijeme čekanja može varirati. Da biste to učinili, zabilježite vrijeme nakon što dijete pokaže da nešto želi. Ako se pojave bilo kakvi znakovi problematičnog ponašanja, zaustavite mjerač vremena i dajte djetetu željeni predmet, sprječavajući takvo ponašanje. Postupno povećavajte vrijeme čekanja za nekoliko sekundi ili za

samo jednu sekundu, ovisno o djetetovoj toleranciji. Ako se problematično ponašanje ne pojavi, dajte djetetu ono što je čekalo i pružite verbalno potkrepljenje.

Dijeljenje s vršnjacima

Dijeljenje je temeljna socijalna vještina koju većina djece obično stječe kako rastu i komuniciraju s drugima. To je važan aspekt izgradnje pozitivnih odnosa i snalaženja u društvenim situacijama. Učenje dijeljenja ključna je socijalna vještina koja pomaže djeci da izgrade odnose, surađuju i pozitivno se angažiraju s vršnjacima. Za djecu s PSA-om učenje dijeljenja može predstavljati jedinstvene izazove.

Iako je sposobnost dijeljenja razvojni miljokaz, vrijeme kada dijete stekne ovu vještinu razlikovat će se od djeteta do djeteta. Obično većina djece u razvoju počinje pokazivati znakove razumijevanja dijeljenja između druge i treće godine iako možda ne razumiju u potpunosti koncept dijeljenja. Ipak, mogu u ponašanju pokazati dijeljenje kao što je davanje igračke vršnjaku ili izmjenjivanje u igri. Za djecu s PSA-om ili za one koji se bore s dijeljenjem eksplicitno poučavanje i usmjeravanje mogu napraviti značajnu razliku. Najbolje je započeti sa strukturiranim mogućnostima dijeljenja, a zatim krenuti naprijed s činom poučavanja djece dijeljenju.

Iako postoji mnogo različitih načina na koje se djeca mogu naučiti dijeliti, neki od najboljih načina za poučavanje dijeljenja kod djece iz autističnog spektra su učenje dijeljenja prema modelu, korištenje vizualne podrške i vježbanje izmjenjivanja.

Pozdravljanje vršnjaka

Pozdravljanje i komplimenti igraju ključnu ulogu u socijalnim interakcijama. Oni služe kao temelj za izgradnju odnosa i uspostavljanje veza s drugima. Poučavanje pozdrava i komplimenta promiče verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Djeca uče učinkovito koristiti svoje riječi i komunicirati svoje osjećaje i misli, ali također imaju priliku za vježbanje važnih neverbalnih komunikacijskih vještina kao što su uspostavljanje kontakta očima, korištenje odgovarajućeg govora tijela i korištenje prijateljskog tona glasa. Kada djeca nauče pozdravljati i komplimentirati jedni druge, razvijaju važne socijalne vještine, kao što su izmjenjivanje, aktivno slušanje, uključivanje u razgovore i razvoj empatije, dok djeca uče prepoznati i reagirati na emocije drugih. I u konačnici, djeca se osjećaju cijenjenima i prihvaćenima kada ih pozdravljaju i daju im komplimente njihovi vršnjaci i drugi iz njihove okoline. Ovaj osjećaj pripadnosti doprinosi njihovoj općoj dobrobiti i samopoštovanju. Kod djece s PSA-om često vidimo odgođene ili odsutne rane društvene pozdrave i komplimente. To može biti zato što dijete još nije naučilo tražiti socijalnu interakciju ili zato što se ne uči neka druga ključna vještina kao što je oponašanje ili združena pažnja.

Poučavanje pozdrava i/ili komplimentiranja apsolutno je važno jer je to prvi korak za iniciranje i odgovaranje drugim ljudima u gotovo svakom okruženju. Zato je poučavanje pozdrava i/ili komplimenta izvrstan korak za početak treninga socijalnih vještina, uspjeh u pozdravljanju i/ili komplimentima može dovesti do motivacije za uključivanje u druge interakcije.

Empatija

Od suštinskog je značaja naučiti djecu s PSA-om da komuniciraju svoje osjećaje i razumiju osjećaje drugih. Kada djeca s PSA-om nauče izražavati svoje emocije, mogu se bolje snalaziti u društvenim situacijama, izgraditi smislene odnose i poboljšati kvalitetu života. Osim toga, povećana empatija ne samo da im pomaže da se povežu sa svojim vršnjacima, već i potiče poticajno i inkluzivno okruženje u učionici koje podržava različite potrebe svih učenika. Kroz ciljane intervencije kao što su trening socijalnih vještina i programi emocionalne pismenosti, djeca s PSA-om mogu naučiti prepoznavati i tumačiti emocije, što dovodi do poboljšanih socijalnih interakcija i jačeg osjećaja zajedništva u učionici temeljenog na poštovanju i međusobnom razumijevanju.

Traženje pomoći

Za djecu s poremećajima iz spektra autizma (PSA) mogućnost traženja pomoći od odrasle osobe u teškoj situaciji važna je socijalna vještina za interakciju sa svijetom oko sebe, pokazatelj odgovora na podražaje i sposobnosti izvršavanja zadataka, što je preduvjet za prijelaz djeteta iz vrtića u školu.

Djeca s autizmom mogu imati ograničene komunikacijske vještine i poteškoće u izražavanju svojih potreba. To može uključivati socijalnu interakciju, brigu o sebi i razvijanje sposobnosti interakcije u igri, učenju i suradnji.

Mogućnost traženja pomoći od odrasle osobe pomaže djetetu da učinkovito komunicira s drugima, uključujući vršnjake i učitelje, te da dobije potrebnu podršku, da se osjeća sigurno i zaštićeno te da ostvaruje neovisnost - pod uvjetom da dijete zna zatražiti pomoć.

Važno je da djeca s autizmom imaju jasne i konkretne upute. Prilikom komunikacije, jasne govorne strukture i jednostavne, razumljive upute učitelja pomažu djetetu da bolje razumije što točno treba učiniti. Korisno je koristiti verbalna i neverbalna sredstva komunikacije za poučavanje djeteta s PSA-om: vizualne znakove, slikovne kartice, strukturne dijagrame za izgradnju pristojnog oblika traženja pomoći drugima.

Modeliranje situacija ili socijalnih priča, u kojima odrasla osoba ili lik pokazuje poželjne socijalne vještine, omogućuje djetetu da promatra i oponaša željeno socijalno ponašanje.

Takvi alati djeci s PSA-om pružaju stabilnost, predvidljivost i doprinose njihovoj uspješnoj interakciji s drugima, pomažu im da razumiju redoslijed radnji, pravila i očekivanja u različitim situacijama, smanjuju broj agresivnih, nepoželjnih ponašanja, što povratno utječe na akademske vještine.

Odrasli bi trebali biti oprezni prema signalima koji ukazuju na djetetovu potrebu za pomoći i biti spremni pružiti je. Općenito, prave strategije u razvoju vještine traženja pomoći pomažu djeci s PSA-om da komuniciraju sa svijetom oko sebe, akumuliraju vlastito pozitivno životno iskustvo i razviju vještine potrebne za njihovo samostalno funkcioniranje.

Traženje pažnje odraslih

Vještina korištenja pristojnih oblika privlačenja pažnje odrasle osobe dok je zauzeta važna je za dijete koje uči norme i pravila ponašanja u društvu, a ujedno je jedna od korisnih vještina socijalne interakcije s drugima. Za dijete s poremećajem iz spektra autizma vrlo je važno imati gotove alate za socijalnu interakciju kako bi se u društvu osjećalo samopouzdan.

Da biste to učinili, potrebno je naučiti dijete da prepozna situacije kada je potrebno privući pažnju odrasle osobe kada je zauzeta, da koristi pristojan govor za uspostavljanje interakcije s odraslom osobom: „Oprostite“ i da nauči uspostavljati kontakt očima prilikom obraćanja.

Traženje pažnje vršnjaka

Ovo se ponašanje odnosi na slučajeve kada dijete traži pažnju druge osobe ili želi pristup nečemu vrijednom. Ponašanje traženja pažnje obuhvaća sve radnje u koje se dijete upušta – pozitivne ili negativne – koje rezultiraju pojačanom pažnjom odraslih ili vršnjaka. Slično tome, traženje pristupa nečemu uključuje ponašanja usmjerena na dobivanje onoga što dijete želi.

Početni korak je procijeniti koliko učinkovito dijete može zatražiti pažnju ili pristupiti resursima na temelju svoje razine vještine. Ključno je identificirati što dijete želi i kako može komunicirati te želje bez pribjegavanja problematičnom ponašanju. Razvijanje ovih vještina omogućuje djetetu učinkovitu interakciju s vršnjacima u učionici smanjujući rizik od socijalne isključenosti zbog poteškoća u povezivanju s drugima. Isto tako, ovladavanje sposobnošću traženja pristupa resursima bez ometajućeg ponašanja ključno je za djetetovu integraciju u vršnjačke skupine i aktivnosti u učionici. Stoga su ove vještine od iznimne važnosti za djetetov socijalni razvoj.

Upravljanje vremenom

Poučavanje djece s PSA-om vještinama upravljanja vremenom, ne samo da promiče neovisnost, već i poboljšava njihove vještine izvršnih funkcija koje su često narušene. Vještine izvršnih funkcija kao što su planiranje, organiziranje i određivanje prioriteta zadataka ključne su i u učionici i izvan nje. Tehnike kao što su strukturirane rutine, vizualni rasporedi i dosljedna podrška promiču osjećaj predvidljivosti i stabilnosti koji je neophodan za dobrobit i razvoj djece s PSA-om. Učeći učinkovito upravljati svojim vremenom, djeca s PSA-om mogu poboljšati svoju sposobnost izvršavanja zadataka, poštivanja rokova i glatkog prijelaza između aktivnosti. Osim toga, rutina, predvidljivost i strukturirani rasporedi u njihovom okruženju mogu pomoći u smanjenju tjeskobe i promicanju osjećaja sigurnosti. Ova stabilnost omogućuje im da upravljaju svojim danom s većim samopouzdanjem i manje stresa, postajući neovisniji i bolje pripremljeni za buduće izazove.

Prihvaćanje promjena

Prihvaćanje promjena može se definirati kao sposobnost pozitivne prilagodbe i bez značajnih teškoća u promjenama u nečijem okruženju, rutinama ili očekivanjima. To uključuje sposobnost razumijevanja da se promjene događaju, njihovo priznavanje kao dio života i pokazivanje fleksibilnosti u vlastitim odgovorima i ponašanju. Na primjer, dijete bi trebalo biti sposobno nesmetano prelaziti između aktivnosti ili okruženja, učinkovito se nositi s neočekivanim događajima ili izmjenama planova i pokazati otpornost na nove ili nepoznate situacije. Osim toga, prihvaćanje promjena uključuje pokazivanje emocionalne regulacije i spremnosti na istraživanje i uključivanje u nova iskustva ili izazove. Ova otpornost podržava njihovu opću dobrobit i mentalno zdravlje smanjenjem stresa i tjeskobe povezane s promjenama.

Kako predškolci prelaze u školu i na kraju u odraslu dob, susrest će se s brojnim promjenama i izazovima. Razvijanje sposobnosti ranog prihvaćanja promjena priprema ih za buduće prijelaze, pomažući im da uspiju akademski, profesionalno i osobno. Prihvaćanje promjena potiče djecu predškolske dobi da razviju vještine rješavanja problema dok uče prilagoditi svoje ponašanje i pristup novim okolnostima. Ovaj skup vještina vrijedan je za prevladavanje prepreka i pronalaženje kreativnih rješenja tijekom života.

Korištenje strategija suočavanja

Poučavanje djece vještinama prepoznavanja i rješavanja nepovoljnih osjetilnih situacija relevantno je za promicanje dobrobiti i sudjelovanja u različitim okruženjima. Senzorna osjetljivost preplavljuje djecu osjećajima uznemirenosti što dovodi do izbjegavajućih ponašanja i izazova u učenju ili druženju. Djeca koja nauče učinkovite strategije suočavanja reguliraju svoja osjetilna iskustva, manje su anksiozna i potpunije sudjeluju u svakodnevnom životu.

Te se strategije kreću od vrlo pojednostavljenih tehnika temeljenih na osjetilima poput dubokog pritiska ili proprioceptivnog unosa do mnogo naprednijih strategija vještina izvršnih funkcija poput svjesnosti ili vizualnog snimanja. Takve strategije suočavanja povećavaju djetetovu svijest o okidačima i kako potencijalno proaktivno upravljati svojim osjetilnim iskustvima prije nego što ti čimbenici postanu izrazito negativni ili iscrpljujući.

Uvođenjem ovih metoda u rutinu svakodnevnog života kod kuće i u školi, kao što sugeriraju Pfeiffer i sur. (2011), djeca će tada biti osnažena da mnogo sigurnije i neovisnije upravljaju osjetilnim izazovima.

Poglavlje 3: Strategije ponašanja

Podrška

Jedna od najmoćnijih strategija u ponašanju je podrška. Ovdje koristite znakove ili pomoć kako biste potaknuli željeno ponašanje kod djeteta. Koristi se kako bi dijete učinilo ono što biste željeli da učini, povećavajući mogućnost dovršetka zadatka ili čak usvajanja novog ponašanja. Podrška može biti lagana, kao što su geste ili verbalni podsjetnici, ili jača, što uključuje fizičku podršku.

Dakle, u odnosu na djecu s PSA-om, upotreba podrške pokazala se posebno korisna u usvajanju vještina, povećanju neovisnosti i smanjenju izazovnih ponašanja. Postupno smanjenje podrške tijekom vremena omogućuje djeci da nauče kako se usredotočiti na ciljana ponašanja. To dovodi do bolje komunikacije, socijalne interakcije i općeg funkcioniranja u mnogim drugim okruženjima. Jedna od najuspješnijih strategija za intervenciju u ponašanju je korištenje podrške koja izaziva neku vrstu poželjnog odgovora kod djeteta putem znakova ili pomoći. Usmjerava dijete da radi ono što biste željeli da radi i povećava šanse da dovrši svoj posao i ostvari uspjeh. Oni mogu varirati od vrlo suptilnih znakova do čak izravne fizičke podrške. Na primjer, lagani dodir bio bi poput jednostavnog podsjetnika – „Ne zaboravi reći: Molim“ – dok bi jača podrška bila vođenje djetetove ruke prema nečemu.

Konkretno, djeca s dijagnozom PSA imaju koristi od upotrebe podrške. Može pomoći u učenju osnovnih vještina kao što su komunikacija, socijalna interakcija i briga o sebi. Štoviše, može pomoći u samostalnom životu jer upute mogu izbljedjeti tijekom nekog vremena, omogućujući tako djetetu da nauči samostalno raditi stvari. To će dovesti do poboljšanog cjelokupnog funkcioniranja u različitim okruženjima.

Evo nekoliko primjera kako se podrška može koristiti kod djece s PSA-om:

- Roditelj koristi vizualni znak, poput slike četkice za zube, kako bi potaknuo dijete da opere zube.
- Učitelj daje verbalni podsjetnik: „Gledaj me dok razgovaram s tobom“, kako bi potaknuo dijete da uspostavi kontakt očima.
- Terapeut može koristiti fizičku podršku kako bi naučio dijete vezati cipele.

Učinkovito korištenje podrške može pomoći odgojiteljima, rehabilitatorima i terapeutima da poučavaju djecu s PSA-om važnim vještinama i ponašanjima koja će im pomoći da budu dugoročno uspješni.

Potkrepljenje

Potkrepljenje uključuje posljedice koje jačaju ponašanje što znači da će se ponašanja koja se javljaju prije potkrepljenja češće događati u budućnosti. Potkrepljenje može biti sve što dijete smatra vrijednim, bilo da se radi o pohvali, omiljenoj igrački ili hrani. Također može uključivati uklanjanje nečega što dijete ne voli poput buke ili određenog komada odjeće. Najvažniji aspekt je biti siguran u ono što pojačavate i što koristite za potkrepljenje. Mogli biste nenamjerno potkrijepiti negativna ponašanja (kao što je vrištanje) jednostavnim obraćanjem pažnje na njih. Pažnja se također smatra oblikom potkrepljenja.

Stoga je prvi korak utvrditi što je potkrepljenje za svako dijete, a zatim to učinkovito iskoristiti. To možete postići promatranjem djeteta ili nudeći mu izbor. Osim toga, možete pitati dijete što preferira i što voli. To uključuje prepoznavanje ponašanja koja želite poticati u budućnosti i njihovo trenutno jačanje pružanjem onoga što dijete želi i u čemu uživa. Potkrepljenje se mora pružiti odmah nakon ponašanja; u suprotnom, drugo ponašanje može slučajno biti pojačano. Jednako je važno prilagoditi potkrepljenje na temelju djetetove trenutne motivacije. Motivacija se razlikuje za svakoga, a ono što služi kao značajno potkrepljenje u jednom tjednu može se razlikovati u sljedećem; Na primjer, pohvale mogu biti vrlo motivirajuće jedan tjedan, dok komad čokolade može imati veću privlačnost sljedeći tjedan. Neuspjeh u pružanju odgovarajućeg potkrepljenja može rezultirati time da se učestalost ponašanja u budućnosti neće povećavati jer nije bilo potkrepljeno

Vizualni rasporedi

Vizualni raspored skup je slika, simbola ili riječi koje predstavljaju niz zadataka ili aktivnosti. Ovi rasporedi pomažu pojedincima da razumiju što trebaju učiniti, kojim redoslijedom i koliko dugo to trebaju raditi.

Vizualni raspored 1: Dnevni rasporedi

IVANOV RASPORED	GOTOVO
PISANJE	☒
RAČUNANJE	☒
CRTANJE	☐
HIGIJENA	☐
UŽINA	☐

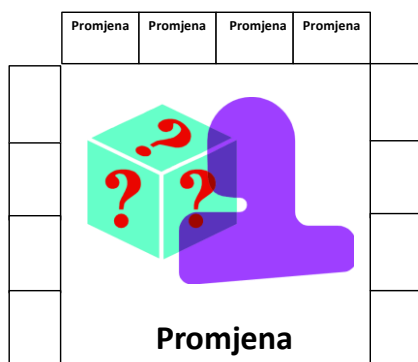

Rastavljanjem zadataka ili aktivnosti na vizualne korake, ovi rasporedi nude predvidljivost koja može smanjiti tjeskobu i povećati neovisnost, što ga čini moćnim alatom u području primijenjene analize ponašanja (ABA). Vizualni rasporedi mogu biti posebno korisni za djecu s autizmom jer im mogu pomoći u upravljanju dnevnim rutinama i aktivnostima, razumijevanju očekivanja i prijelaza, promicanju angažmana i smanjenju ometajućeg ponašanja. Brojne studije pokazale su da vizualni rasporedi koji se koriste u učionicama i kućnim okruženjima mogu pomoći u smanjenju vremena potrebnog za prijelaze i izazovnih ponašanja tijekom prijelaza, kao i povećati neovisnost učenika tijekom prijelaza (Dettmer i sur., 2000).

Više o vizualnim rasporedima: <https://howtoaba.com/teach-visual-schedules/>

Kartice za promjene

Kartice za promjene ili prijelaze jednostavni su, ali učinkoviti alati za upravljanje prijelazima i neočekivanim promjenama u rutinama. Ove kartice obično sadrže vizualne znakove ili simbole koji signaliziraju nadolazeće promjene, pomažući pojedincima da se mentalno i emocionalno pripreme.

U obrazovnim okruženjima, kartice za promjene pomažu učenicima u glatkom prijelazu između aktivnosti, smanjujući stres i promičući fleksibilnost. Pružajući opipljiv i

dosljedan znak za prijelaze, kartice promjene podržavaju pojedince u snalaženju u promjenama s povjerenjem i lakoćom. Karticu za promjenu možete uvesti tako da prvo promijenite manje preferiranu aktivnost u željenu. Na primjer, ako raspored sadrži aktivnost za koju znate da je vaš učenik ne preferira, upotrijebite karticu za promjenu, a zatim umjesto toga stavite sliku jedne od njihovih omiljenih aktivnosti (tj. promjena matematike u vrijeme igranja). Zatim se promjena može uvesti kao neutralan događaj (tj. promjena matematike u jezik) i na kraju kao nešto što može biti teže za prihvatiti (tj. promjena vremena igranja u matematiku).

Više o karticama za promjenu: <https://www.iidc.indiana.edu/irca/articles/change-is-good.html>

Najava

Najava je strategija ponašanja koja uključuje pripremu nekoga za određenu aktivnost pružajući mu unaprijed relevantne informacije. Ova tehnika ima za cilj poboljšati izvedbu, smanjiti anksioznost i poboljšati ukupni angažman na zadacima. Najava obično uključuje prikazivanje materijala koji će se koristiti u planovima poučavanja taj dan ili jutro prije. U praksi najava mora biti prilagođena potrebama i preferencijama pojedinca, kao što su:

- Verbalna najava (jednostavne i jasne verbalne upute, podsjetnici)
- Najava u obliku vizualne podrške (socijalne priče, rasporedi, kontrolni popisi, piktogrami, videozapisi, konkretni)
- Najava u obliku fizičke podrške (nježno vođenje ili modeliranje očekivanog ponašanja, igranje uloga)

Aktiviranjem relevantnih znanja i vještina prije početka zadatka, najava i priprema olakšava lakše prijelaze i povećava vjerojatnost uspješnog završetka zadatka.

Više o najavi: <https://www.unl.edu/asdnetwork/uploads/featured-articles/Priming.pdf>

Preusmjeravanje

Preusmjeravanje je proaktivna strategija ponašanja u kojoj su pažnja i angažman djeteta usmjereni na njegovo preusmjeravanje s neželjenog ponašanja na prikladniju ili poželjniju aktivnost. Pristup sprječava eskalaciju potencijalnih izazovnih ponašanja i stoga se lako može primijeniti u bilo kojem okruženju, uključujući dom, vrtić, školu i terapijsko okruženje.

Aktivnosti, igračke ili socijalna interakcija koja zanima dijete mogu se koristiti u preusmjeravanju, prilagođeno stupnju razvoja. Da bi bilo najučinkovitije, mora se učiniti brzo, dosljedno i zajedno s pozitivnim potkrepljenjem. Proces preusmjeravanja bavi se neposrednim ponašanjem podučavajući alternativne, prikladnije načine izražavanja potreba ili želja, čime se postiže pozitivna promjena ponašanja.

Oblikovanje

Oblikovanje je svestrana strategija ponašanja koja uključuje jačanje uzastopnih približavanja željenom ponašanju, postupno usmjeravajući pojedinca prema ciljanoj vještini. Posebno je korisno kada se složena ponašanja ne mogu lako steći u jednom koraku. Oblikovanje uključuje razlaganje željenog ponašanja na manje komponente i zahtijeva učenje vlastitim tempom, nadograđivanjem svake sljedeće komponente dok se ne nauči cjelovito ponašanje.

Oblikovanje započinje tako što ćete prvo definirati početnu točku ili gdje se učenik nalazi u odnosu na ponašanje koje je u pitanju. Uključuje predstavljanje potkrepljenja za ponašanja koja se sve više približavaju željenom ishodu, dok se zahtjevi za potkrepljenjem postupno povećavaju do postizanja konačnog cilja. Oblikovanje je jedan od važnih alata koji za poučavanje novim vještinama i modificiranje postojećih te općenito promicanje pozitivne promjene ponašanja u bilo kojoj vrsti okruženja: obrazovnom, kliničkom ili svakodnevnom životu.

Modeliranje

Modeliranje je temeljna strategija ponašanja pri kojoj se željeno ponašanje modelira tako što ga pojedinac promatra i oponaša. Ovaj proces kapitalizira urođeni ljudski proces učenja kroz promatranje čime postaje vrlo učinkovit u poučavanju novih ponašanja, poticanju pozitivnog ponašanja i smanjenju neželjenih ponašanja. Modeli koji se koriste u bihevioralnim intervencijama mogu biti roditelji, učitelji, terapeuti ili vršnjaci, ovisno o ciljevima i kontekstu primjene.

Nekoliko elemenata poboljšava modeliranje. Neki od njih su: kompetencija modela i sličnost s učenikom, jasnoća i sličnost ponašanja koje treba pokazati te prikladnost potkrepljenja. Učenici sami izvide ponašanje nakon što promatraju model koji uspješno provodi ponašanje i dobiva pozitivne posljedice za njegovo izvođenje. Modeliranje je korisno u poučavanju kompliciranih socijalnih vještina, komunikacijskih vještina i prilagodljivog ponašanja djece s poteškoćama u razvoju jer sugerira konkretan primjer kako se pravilno odnositi prema ljudima i prolaziti kroz različite društvene situacije.

Sustav žetona

Sustav žetona je strategija potkrepljenja koja koristi generalizirana potkrepljenja, kao što su žetoni, koji se mogu zamijeniti za specifična rezervna potkrepljenja. Žetoni se koriste za jačanje ciljanih vještina s ciljem povećanja njihove pojave u budućnosti. U sustavu žetona žetoni se nikada ne uklanjaju zbog nepoželjnog ponašanja.

Kako započeti sa sustavom žetona:

- Prvo odredite žetone koje ćete koristiti. Obično su to predmeti ili aktivnosti u kojima dijete uživa poput omiljenih igračaka ili žigova (izbjegavajte jestive predmete).
- Zatim utvrdite kriterije koje dijete mora ispuniti da bi zaradilo žeton i odlučite koliko će ih dobiti. Mijenjajte broj žetona dodijeljenih za ciljano ponašanje; ponekad dajte jedan žeton, drugi put tri. Ova varijabilnost sprječava dijete da predvidi broj žetona i smanjuje rizik od smanjenja uloženog truda. Osim toga, identificirajte rezervna potkrepljenja koje će dijete dobiti. Ova potkrepljenja trebala bi biti vrlo motivirajuća i svaki put se razlikovati.
- Na početku koristite žeton za svaki poželjni odgovor, kasnije ga nekoliko puta ne morate koristiti za svaki odgovor, već će ovisiti o ciljanom ponašanju. Na primjer, kada podučavate motoričku imitaciju, možda će vam trebati 2-3 pokušaja prije dodjele žetona, dok se za sudjelovanje u 10 slučajeva pozitivne igre vršnjaka može dati žeton svaki put.
- U početku dijete mora shvatiti da primanje žetona označava potkrepljenje i da će dovesti do rezervnog potkrepljenja. Ovaj proces podrazumijeva uklanjanje samo jednog žetona s ploče zbog neispravnog ponašanja i vraćanje žetona za prikaz ispravnog ponašanja. Nakon ove razmjene, ploča žetona se mijenja za rezervno potkrepljenje.
- Kako vrijeme odmiče, dijete će morati zaraditi više žetona prije nego što dobije rezervno potkrepljenje. Na primjer, oduzimanje 2 žetona i zatim dodjeljivanje oba žetona nakon dva slučaja dobrog ponašanja (jedan po jedan žeton). Nakon toga ploča žetona mijenja se za rezervno potkrepljenje. Postupno povećanje broja uklonjenih žetona pojačava koncept da je za zaradu žetona potrebno više pozitivnih odgovora.

Analiza zadataka

Analiza zadataka je proces poučavanja koji uključuje raščlanjivanje složenih aktivnosti ili vještina na manje korake koje učenici mogu lakše naučiti. To se postiže tako da se prvo identificiraju specifična ponašanja koja čine vještinu i odredi redoslijed kojim bi se ta ponašanja trebala poučavati. Ova se strategija može koristiti za poučavanje širokog raspona vještina, uključujući:

- Vještine brige o sebi
- Socijalne vještine
- Akademske vještine
- Vještine igre

Na primjer, ako uzmemo vještinu brige o sebi "**Pranje ruku**"

1. Pustite vodu
2. Stavite ruke pod vodu
3. Dozirajte sapun
4. Trljajte dlanove brojeći do 5

5. Trljajte stražnji dio lijeve ruke i izbrojite do 5
6. Trljajte stražnji dio desne ruke i izbrojite do 5
7. Stavite ruke pod vodu
8. Trljajte dlanove brojeći do 5
9. Zatvorite vodu
10. Uzmite papirnati ručnik
11. Brišite ruke brojeći do 5
12. Bacite papirnati ručnik u koš

Nadalje, raščlanjivanje zadataka pomaže identificirati specifična područja u kojima pojedincima može biti potrebna dodatna podrška ili upute omogućujući odgojiteljima i terapeutima kreiranje individualiziranih planova poučavanja koji su prilagođeni potrebama svakog pojedinca. Ovaj pristup osigurava da pojedinac nije preopterećen složenošću vještine koju uči i da se može usredotočiti na svladavanje koraka po koraka. Stoga će se broj uključenih koraka i upotrijebljeni tekst razlikovati ovisno o pojedincu. Dakle, za dijete s naprednijim vještinama gornja analiza zadataka može se modificirati na sljedeći način:

1. Pustite vodu
2. Stavite ruke pod vodu
3. Dozirajte sapun
4. Trljajte dlanove i stražnji dio obje ruke
5. Isperite sapun
6. Zatvorite vodu
7. Osušite ruke papirnatim ručnikom
8. Bacite papirnati ručnik u koš

Više o analizi zadataka: <https://online.regiscollege.edu/blog/task-analysis/>

Nizanje

Nizanje ili lančano povezivanje temelji se na analizi zadataka. Razbija zadatak na male korake, a zatim poučava svaki korak unutar slijeda za sebe. Može se implementirati pomoću nizanja unaprijed, gdje se svaki korak podučava redoslijedom kojim se događa, ili nizanja unazad, gdje se posljednji korak uči prvi, a sljedeći koraci dodaju obrnutim redoslijedom. Tako bi, na primjer, za gore spomenutu analizu zadataka „pranja ruku“, s nizanjem prema naprijed, dijete prvo naučilo kako otvoriti slavinu i primiti potkrepljenje svaki put kad pravilno otvori slavinu. Nakon što pojedinac dosljedno i točno dovrši ovaj prvi korak, prijeći će na drugi korak u lancu i dobiti potkrepljenje za ispravno dovršavanje prva 2 koraka. Kada se koristi nizanje unatrag, učitelj bi pružio praktičnu podršku za korake 1-7 i zamolio dijete da dovrši korak 8. Kada je posljednji korak savladan, dijete će naučiti korak 7 i nastaviti učiti korake unatrag.

Više o nizanju: <https://www.unl.edu/asdnetwork/virtual-strategies/chaining>

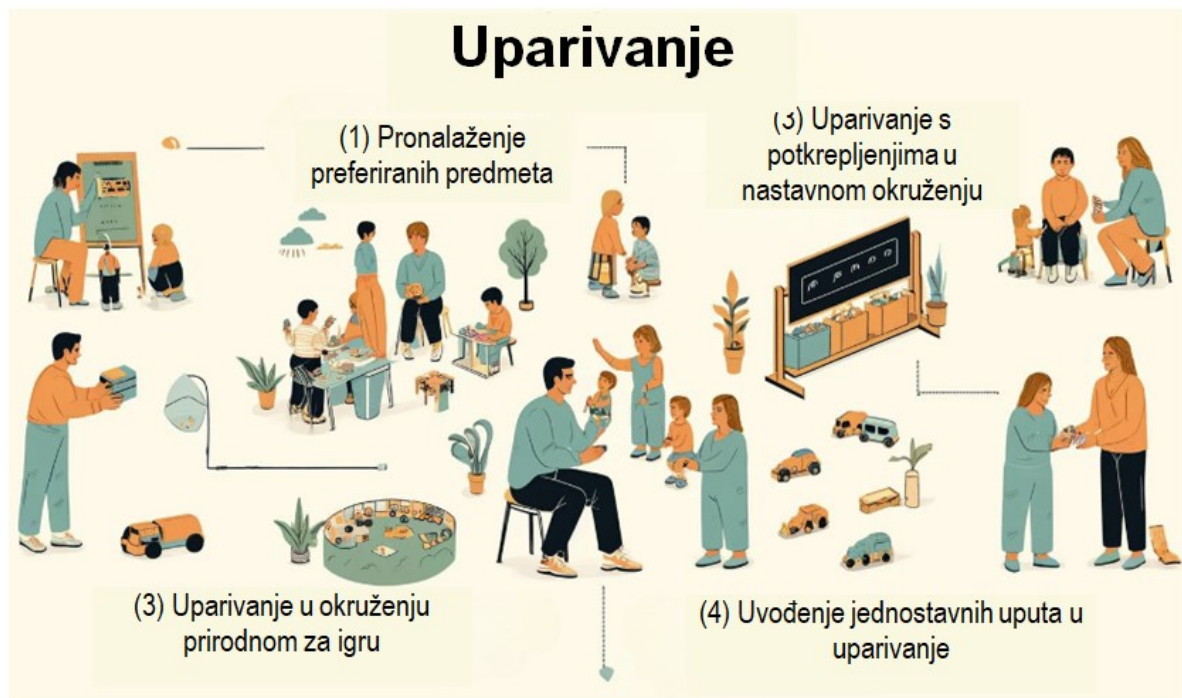

Uparivanje

Da biste postigli najbolje obrazovne i bihevioralne ishode s autističnim djetetom, važno je započeti vezu korištenjem postupaka uparivanja za izgradnju odnosa. Uparivanje je proces povezivanja s preferiranim predmetima i aktivnostima, što vas čini uvjetovanim potkrepljivačem ili nečim što je također poželjno. Prvi korak u uparivanju je identificirati najučinkovitija potkrepljenja za dijete. To se može učiniti kroz procjenu preferencija (sustavni postupci za određivanje koje su stavke najpoželjnije), promatranje, uzorkovanje potkrepljenja (davanje djetetu preferirane stavke za isprobavanje) i intervju s roditeljima. Nakon što se identificiraju potkrepljenja ili najpoželjniji predmeti, mogu se koristiti za uparivanje s nastavnim okruženjem. To se radi na više načina. Jedan od načina je kontinuirano osiguravanje potkrepljenja za pozitivno ponašanje i uključivanjem sebe kao dio potkrepljenja. Na primjer, možete zamoliti dijete da vas gleda kada isporučujete potkrepljenje, dati animiranu verbalnu pohvalu i pružiti dodir ako je prikladno. Također je važno osigurati potkrepljenja u nastavnom području kako bi učenici počeli nastavno područje smatrati mjestom za potkrepljenje. Drugi način je da to učinite tako da se uparate s preferiranim igračkama i predmetima u prirodnom okruženju za igru. Dakle, ako dijete voli vlakove, onda postajete dio njihove igre s vlakom.

Nakon što je uparivanje uspostavljeno, u igru se mogu dodati jednostavne upute. Ove upute trebaju biti za aktivnosti koje će dijete vjerojatno već htjeti raditi. Na primjer, ako je dijete zainteresirano i sposobno dovršiti umetaljku, možete preuzeti kontrolu nad svim dijelovima i dostaviti ih djetetu jedan po jedan uz jednostavnu uputu poput „stavi“. Dijete treba kontinuirano potkrepljivati kako bi slijedilo upute. Kako dijete provođenje vremena s vama doživi kao potkrepljenje, količina i težina uputa mogu se postupno povećavati. Za najbolje rezultate, dobra je ideja učiniti najpoželjnije stavke dostupnima samo tijekom vremena uparivanja. Slijedeći ove smjernice, možete koristiti uparivanje za izgradnju odnosa s autističnim djetetom i stvaranje pozitivnog okruženja za učenje.

Vizualni prikazi 2: Uparivanje

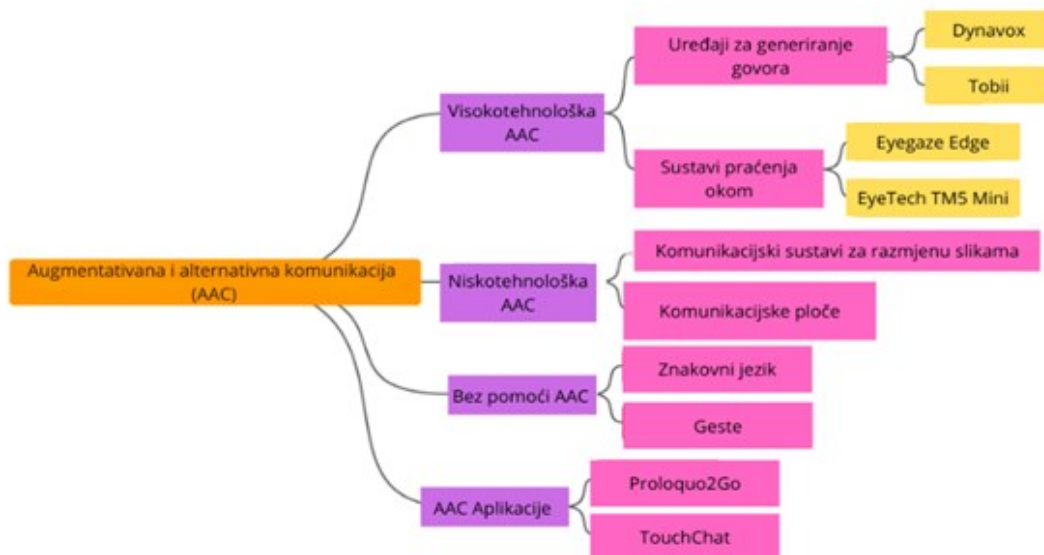

Alternativne metode komunikacije

Augmentativna i alternativna komunikacija (AAC) obuhvaća široku lepezu metoda koje pomažu osobama s poteškoćama u komunikaciji, poput autistične djece, da izraze svoje misli, potrebe i ideje. Za djecu s autizmom, koja se mogu suočiti s izazovima u verbalnoj komunikaciji, AAC im može omogućiti potpunije sudjelovanje u svakodnevnom životu. AAC metode mogu se široko kategorizirati na komunikaciju bez pomoći i potpomognutu komunikaciju.

Metode AAC bez pomoći oslanjaju se na vlastito tijelo pojedinca, bez vanjskih alata. To uključuje geste, znakovni jezik i izraze lica koji se mogu koristiti za prenošenje jednostavnih poruka ili nadopunu govornog jezika. Potpomognute AAC metode, s druge strane, koriste vanjske alate ili uređaje. Niskotehnološke opcije uključuju komunikacijske ploče sa slikama ili simbolima, na koje dijete može pokazati ili ih razmijeniti kako bi komuniciralo, a koje se često nazivaju dijelom komunikacijskog sustava za razmjenu slika (PECS). Visokotehnološki AAC uključuje elektroničke uređaje kao što su uređaji za generiranje govora (SGD) ili sustavi za gledanje u oči koji mogu proizvesti izgovorene riječi ili fraze kada korisnik odabere odgovarajuće simbole ili slova. AAC aplikacije na tabletima ili pametnim telefonima također mogu biti svestran i privlačan način komunikacije za djecu s autizmom.

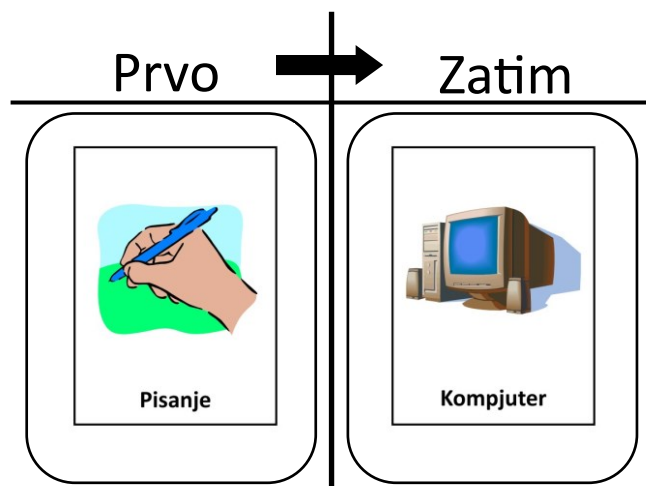
Vizualni elementi 3: Augmentativna i alternativna komunikacija

Ploča Prvo - Zatim

Ploča Prvo - Zatim, također poznata kao „Prvo i onda“, alat je za vizualnu podršku koji se koristi za pomoć pojedincima da razumiju prijelaz između trenutnih i nadolazećih aktivnosti ili zadataka. Obično se sastoji od dva dijela: jedan prikazuje trenutnu aktivnost (Prvo), a drugi prikazuje sljedeću aktivnost (Zatim). Ovo vizualno pomagalo pruža pojedincima jasan i konkretan prikaz njihovog rasporeda, pomažući im da predvide promjene i prijelaze. U obrazovnim okruženjima Prvo - Zatim ploče se obično koriste za podršku učenicima s autizmom ili drugim poteškoćama u razvoju, promicanje neovisnosti i smanjenje anksioznosti tijekom prijelaza između aktivnosti.

Vizualni elementi 4: Prvo i Zatim

Tehnika uključuje predstavljanje djetetu slijeda događaja u kojima dovršetak manje poželjnog zadatka (Prvo) dovodi do prilike da se uključi u poželjniju aktivnost (Zatim). Ovaj pristup koristi prirodnu motivaciju povezanu s preferiranim aktivnostima kako bi potaknuo učenike da završe zadatke koji bi im mogli biti manje privlačni.

Više o Prvo – Zatim ploči: <https://howtoaba.com/teaching-compliance-first-premack-principle/>

Aktivne pauze

Aktivne pauze su pauze u kojima ustajete i krećete se. One pružaju učenicima s PSA-om priliku da ustanu i kreću se. To će im pomoći da se osjećaju odmorno. No, to će im također pomoći da se pripreme ponovno sjesti i vratiti se radnim zadacima. Aktivne pauze su mjesto gdje ćete dopustiti – i potaknuti – svoje učenike da ustanu i kreću se. To može biti na bilo koji način – ili na određeni način koji im pokažete. To će im omogućiti da predahnu i pripreme za ponovno uključivanje u sljedeću radnu aktivnost. Mnogo je prednosti pauza za kretanje:

- Tjelovježba - neki od učenika ne vole vježbati – ili nemaju priliku.
- Zabavno je - postoji toliko zabavnih vrsta aktivnih pauza da se vaši učenici stvarno mogu motivirati.
- Istraživanja kažu da kretanje povećava protok kisika i krvi.
- Pomaže u poboljšanju pažnje.
- Povećava produktivnost vaših učenika.
- Mogu pomoći u smanjenju razine stresa.
- Nije samo za djecu. Aktivne pauze savršene su za svakoga, bilo koje dobi!
- Sagorijevanje energije - ovo je važno! Ima puno učenika koji u sebi imaju puno energije. Aktivne pauze daju im priliku da se kreću i sagorijevaju dio te energije.

Zapamtite, pauza bi trebala trajati samo jednu do pet minuta. Pokušajte upotrijebiti vizualni mjerač vremena kako bi polaznici mogli vidjeti preostalo vrijeme.

Više o aktivnim pauzama: <https://teachingautism.co.uk/movement-breaks-what-and-why/>

Upravljanje prijelazima

Upravljanje prijelazima uključuje strategije za lakše i učinkovitije prijelaze između aktivnosti ili okruženja. Strategije pokušavaju povećati predvidljivost za autističnu djecu i stvoriti pozitivne rutine oko prijelaza.

Prijelazi mogu biti izazovni za autistične učenike što dovodi do tjeskobe, otpora ili ometajućeg ponašanja. To može biti zbog veće potrebe za predvidljivošću (Flannery i Horner, 1994), izazova u razumijevanju koje će aktivnosti uslijediti (Mesibov, Shea i Schopler, 2005) ili poteškoća kada je obrazac ponašanja poremećen. Istraženo je nekoliko vizualnih strategija koje se koriste za podršku učenicima s PSA-om u pripremi za prijelaz, a uključuju:

- Vizualni rasporedi sa ili bez oznake za kraj
- Prvo - zatim ploča
- Najava
- Vizualni mjerači vremena ili vizualno odbrojanje
- Vizualni znakovi kao što su objekt ili kartica promjene

Više o upravljanju prijelazom: <https://www.iidc.indiana.edu/irca/articles/transition-time-helping-individuals-on-the-autism-spectrum-move-successfully-from-one-activity-to-another.html>

Senzorno mapiranje

Jedan od najvažnijih aspekata dostupnosti školskog prostora djetetu s autizmom je senzorna sigurnost jer djeca s autizmom imaju specifične senzorne perceptivne poteškoće. Prvo, treba procijeniti okruženje škole ili učionice kako bi se smanjilo senzorno preopterećenje u učionici i identificirala područja škole s najvišim razinama senzornog preopterećenja. Senzorno preopterećenje može biti uzrokovano prekomjernom stimulacijom mirisa, dodira, okusa, vida ili sluha. Senzorno preopterećenje je stanje u kojem se osoba ne može nositi s osjećajem preplavljenosti koji dolaze kroz osjetila i može izgubiti sposobnost orijentacije u prostoru, samokontrole i govora. Svatko može postati senzorno preopterećen, ali djeca s autizmom koja imaju smanjeni senzorni prag najviše su izložena riziku. Bolno percipiraju podražaje koji su beznačajni ili neprimjetni drugima.

Nije moguće u potpunosti eliminirati senzorne rizike u školskom okruženju, posebno one povezane sa slušnim i vizualnim podražajima. Odjeci u hodniku, buka drugih učenika, neočekivani ili neobični zvukovi djece, glasan glas učitelja, ne može biti ništa manje opasan od očitih rizika povezanih s prejakim svjetlom, oštrom razlikom u osvjetljenju između hodnika škole ili učionica

Ali ne smijemo zaboraviti da podražaji utječu i na druga osjetila - na primjer, novi i intenzivni mirisi namještaja, svježe obojeni zidovi učionice ili potreba za penjanjem dugim, strmim stepenicama. Ponekad je preopterećenje uzrokovano nemogućnošću da se shvati potreba za nekim osjetilnim podražajem - ne možete se ljuljati na stolici u razredu.

Senzorne karte mogu pomoći djeci s autizmom da se pripreme za školu ili učionicu sa senzornim rizicima. Na tim se kartama utvrđuju rizici (prenapučena područja i područja s jakim svjetlom, visokom razinom buke itd.) i trebaju uključivati područja u kojima su rizici smanjeni.

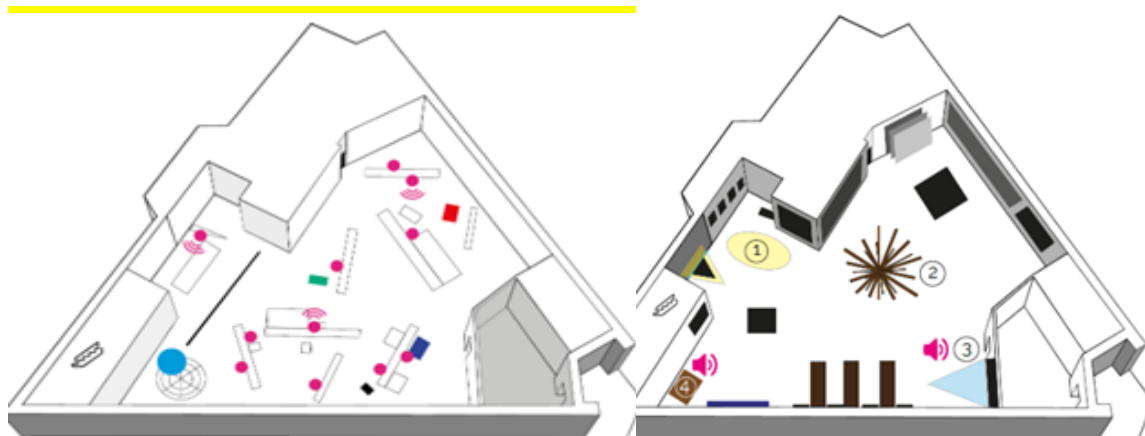
Visoka i niska razina buke, jaki mirisi i veliki broj djece u školi mogu se označiti piktogramima, a učionice ili dvorane s prirodnom i prigušenom rasvjetom mogu se označiti različitim bojama. Takve karte sadrže detaljne informacije o senzornim rizicima i svakako su korisne za djecu s autizmom omogućujući im da unaprijed iscrtaju moguću rutu.

Bitno je uključiti informacije o tome što bi osoba sa smanjenim senzornim pragom, koja se nalazi u nepoznatom okruženju, trebala učiniti kako bi smanjila stres.

Na primjer, ako dijete reagira na bljeskajuća svjetla, potrebna vam je kontrola osvjetljenja, difuzno svjetlo, a možete ponuditi i nošenje naočala za zaštitu od

svjetlosti. Preopterećenje glasnim krikovima djece, mehanički zvukovi - čepići za uši, slušalice koje blokiraju zvuk, a zadržavaju sposobnost razumijevanja ljudskog govora. Pozadinski bijeli šum u sobi pomaže da se koncentrirate na lekciju. Važno je što prije napustiti mjesto na kojem dijete doživljava senzorno preopterećenje, premjestiti se na mirno mjesto. Štoviše, potrebne su planirane senzorne pauze: osiguravanje određenog prostora za senzorne pauze opremljenog umirujućim osjetilnim alatima, kao što su deke s utezima ili senzorne igračke - to može djeci pružiti priliku da se opuste i ponovno pokrenu. Stvaranje osjetilno prihvatljivog okruženja smanjenjem prekomjernih osjetilnih podražaja (poput buke ili jakog svjetla) i pružanjem vizualne podrške može se povećati udobnost i pažnja.

Ploče izbora

Ploče izbora vizualni su prikaz dostupnih opcija te je snažna bihevioralna tehnika kako bi se povećao djetetov angažman. Pomoću nje se smanjuje izazovno ponašanje i podržava samostalno funkcioniranje. Ploča izbora omogućuje djeci da donose odluke u vezi s aktivnostima ili zadacima čime donose odluke o svom učenju i ponašanju. Ovo je vrlo korisno za djecu s PSA-om jer pomaže kod problema s prijelazima, komunikacijskim problemima i problemima s motivacijom (Reichow i sur., 2011).

Ploče izbora, sa svoje strane, mogu se individualizirati prema interesima i potrebama svakog djeteta korištenjem vizualnih znakova, slika ili predmeta za označavanje opcija. Jasan format ploče za izbor dobar je za donošenje odluka i atmosferu kontrole, što im omogućuje smanjenje tjeskobe i frustracije te povećanje suradnje i pozitivnog ponašanja. Oni također promiču komunikaciju poučavajući jezik potreban za označavanje preferencija i pregovaranje o izborima s drugima. Ploče izbora jedan su od takvih svestranih i moćnih alata za povećanje angažmana i neovisnosti, uz smanjenje izazovnog ponašanja, kod djece s PSA-om i drugim poteškoćama u razvoju.

Preusmjeravanje

Preusmjeravanje ponašanja je tehnika koja uključuje promjenu fokusa djetetove pažnje s nepoželjnog ponašanja na pozitivnije. Ovaj pristup može se koristiti za usmjeravanje djeteta natrag na zadatak kada postane ometeno. Učinkovito preusmjeravanje nije nametljivo (privucite pažnju svog učenika, preusmjerite ga u skladu s tim i prijedite na poučavanje razreda; nemojte raditi veliku stvar od preusmjeravanja), a često uključuje korištenje minimalnih verbalnih (to može biti nešto tako jednostavno kao što je pročišćavanje grla) ili fizičkih znakova (kao što je podizanje ruke) kako biste podsjetili dijete na njegov zadatak bez ometanja tijeka lekcije.

Evo nekoliko primjera strategija preusmjeravanja:

- Pazite na učenike koji nemaju zadatak. Uključite se prije nego što stvari eskaliraju.
- Ignorirajte ponašanje (planirano ignoriranje) ako sumnjate da je cilj ponašanja privući vašu pažnju.
- Ako pomoću ponašanja nevezanih uz zadatak učenik traži pažnju drugih učenika, pohvalite učenike koji su na zadatku.
- Uspostavite sustav za preusmjeravanje i privlačenje pažnje cijelog razreda. Na primjer, možete podići ruku i brojati prstima do pet. Pet prstiju signalizira da je vrijeme da se vratimo na posao.
- Možete privući pažnju učenika koji nije na zadatku jednostavnim spominjanjem njegovog imena u rečenici.
- Približite se učeniku koji radi nešto nevezano uz zadatak. Kada postignete preusmjeravanje, povucite se (budite nametljivi samo toliko koliko je potrebno).
- Kod nekih učenika „poticanje interesa“ može biti vrlo učinkovito. Ako koristite ovu strategiju, prvo uključite učenika u kratku raspravu o nečemu što ga zanima, a zatim ga preusmjerite.

Prilagođeno od: https://www.wtc.ie/images/pdf/Classroom_Management/cm17.pdf

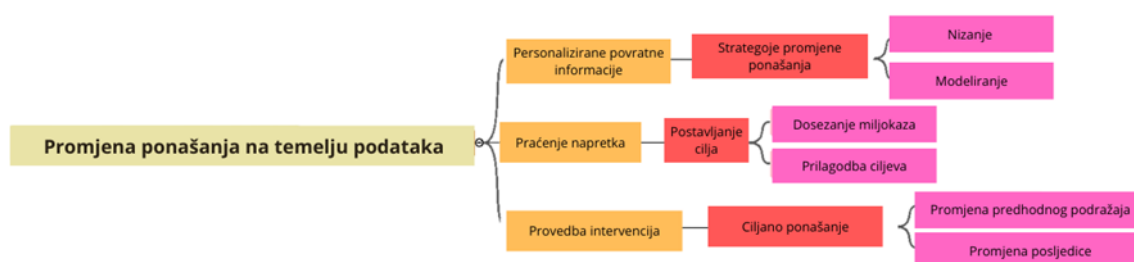
Poglavlje 4: Podatci

Prikupljanje podataka ključno je u radu s autističnom djecom jer omogućuje učiteljima da prate napredak, donose informirane odluke o nastavi i osiguravaju da su intervencije učinkovite. Sustavnim prikupljanjem podataka učitelji mogu identificirati obrasce u ponašanju, odrediti jake strane i slabosti te pratiti utjecaj različitih strategija poučavanja. Ove su informacije neprocjenjive za prilagođavanje nastave individualnim potrebama svakog djeteta i donošenje odluka temeljenih na podacima koje promiču optimalne ishode učenja.

Učestalost prikupljanja podataka može varirati ovisno o specifičnim ciljevima i potrebama djeteta. Međutim, općenito se preporučuje redovito prikupljanje podataka, kao što je dnevno ili tjedno kako bi se osiguralo dosljedno praćenje napretka. To omogućuje učiteljima da odmah prepoznaju sve promjene u ponašanju ili učinku i u skladu s tim prilagode svoje strategije poučavanja. Za prikupljanje podataka mogu se koristiti različite metode, uključujući izravno promatranje, kontrolne popise, ljestvice ocjenjivanja i standardizirane procjene. Izbor metode ovisit će o specifičnom ponašanju ili vještini koja se mjeri i resursima koji su dostupni učitelju. Međutim, izravno prikupljanje podataka najbolji je izbor za prikupljanje informacija o tome kako ponašanje izgleda u prirodnom okruženju.

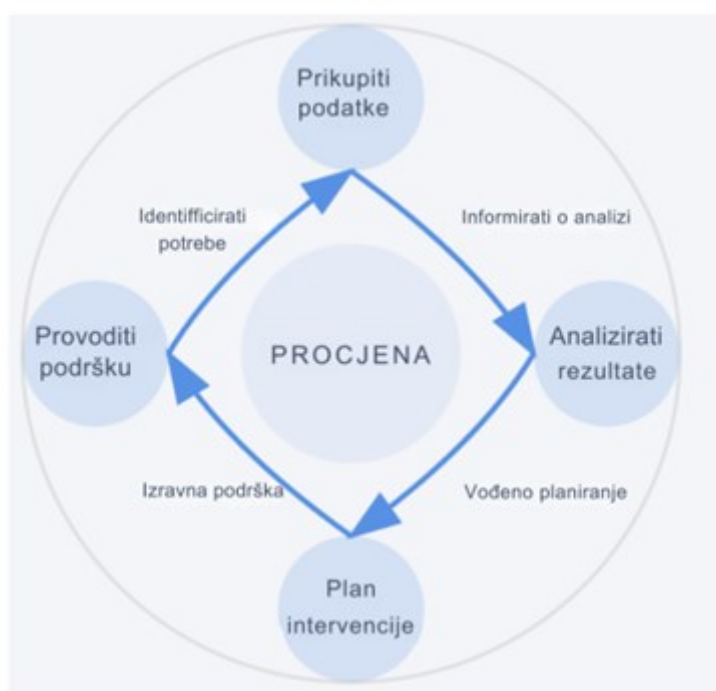

Zaključci izvedeni iz podataka mogu informirati različite aspekte djetetovog obrazovnog programa. Na primjer, analiza podataka (tražeći rastuće, smanjujuće ili stagnirajuće trendove u podacima) može pomoći u određivanju je li određena intervencija učinkovita, identificirati područja u kojima je potrebna dodatna podrška i voditi odluke o izmjenama kurikula ili prilagodbama okruženja za učenje. Korištenjem podataka za informiranje u praksi, učitelji mogu osigurati da je njihova poduka utemeljena na dokazima i prilagođena jedinstvenim potrebama svakog autističnog djeteta, što u konačnici dovodi do poboljšanih ishoda učenja i opće dobrobiti.

Poglavlje 5: Procjena

Procjena je ključna u radu s autističnom djecom jer pomaže identificirati jake strane, izazove i potrebe za podrškom svakog djeteta. Sveobuhvatna procjena u domenama kao što su komunikacija, socijalna interakcija, senzorna obrada i vještine svakodnevnog života, omogućuje stručnjacima da razviju ciljane, individualizirane planove intervencije. Redovita procjena također pomaže u praćenju napretka tijekom vremena, omogućujući prilagodbe strategija i osiguravajući da podrška ostane prikladna kako se dijete razvija.

Alat za procjenu vještina spremnosti za školu Ready4School holistički je instrument osmišljen za mjerenje višestrukih dimenzija školske spremnosti kod male djece. To nadilazi tradicionalne akademske mjere jer se shvatilo da su socijalno-emocionalna kompetencija i samoregulacija vodeći čimbenici uspjeha u učionici. Na ovaj način se pruža potpuna slika o djetetovoj spremnosti za školsko okruženje ocjenjivanjem osnovnih vještina, sposobnosti socijalne interakcije i strategija samoregulacije.

Cijela ova procjena temelji se na praksama čiji su dokazi dostupni iz literature o razvoju djeteta i ranom odgoju i obrazovanju. Temeljne vještine odnose se na one osnovne potrebne sposobnosti za sudjelovanje u aktivnostima u učionici dok vještine socijalne interakcije naglašavaju stvaranje pozitivnih odnosa među vršnjacima i nastavnicima. Vještine samoregulacije i samozastupanja odnose se na djetetovu sposobnost da upravlja svojim osjećajima, rješava probleme s kojima se suočava i traži pomoć kada je to potrebno. Ne samo da bi pomoglo u razvoju djetetovih jakih strana i područja za

rast u toliko domena već bi također pomoglo odgajatelju da individualizira intervencije i podršku uzimajući u obzir potrebe djeteta.

Osim toga, priroda ove procjene - koristeći Likertovu skalu u vrlo jednostavnom formatu - olakšava tumačenje i usporedbu rezultata tijekom vremena, čime se identificira napredak. Također će upotpuniti tekuće strategije intervencija kako bi svako dijete dobilo vrstu podrške potrebnu za uspjeh u svom školovanju. Alat pruža rehabilitatorima i odgojiteljima vrijedne uvide u spremnost za školu i zajednički rad u njihovom cjelokupnom razvoju i uspjehu.

Poglavlje 6: Suradnja

Učinkovita suradnja između odgojitelja i roditelja ključ je uspješnog razvoja djeteta pri prelasku u školu. Očekivanja od ovog odnosa su otvorena i iskrena komunikacija, dijeljenje informacija i suradnja u pružanju dosljednog i podržavajućeg vrtićkog i kućnog okruženja. To može biti česta komunikacija koja otvara kanale između strana za komuniciranje zapažanja, zabrinutosti i uspjeha u obliku roditeljskih sastanaka, neformalnih razgovora ili pisanih izvješća i digitalnih platformi. Dio procjene ponašanja uključivao bi dijeljenje relevantnih informacija s roditeljima, vodeći računa o povjerljivosti i održavajući fokus na djetetove potrebe. Ovo može biti korisna informacija za roditelje u smislu boljeg razumijevanja ponašanja djeteta u (pred)školi i možda za razmišljanje o tome kakvu bi dodatnu pomoć mogli pružiti svom djetetu kod kuće. Učitelji izričito spominju specifične strategije ili aktivnosti koje bi roditelji trebali provesti u jačanju dobrog ponašanja i uklanjanju problematičnih ponašanja.

Roditelji tako mogu aktivno sudjelovati u prikupljanju podataka o djetetovom ponašanju i razvoju kod kuće. To se može temeljiti na praćenju određenih ponašanja, koji se okidači ili prethodni podražaji mogu pojaviti prije ponašanja i djetetovom odgovoru na različite strategije intervencije. Dijeljenjem ovih podataka s učiteljima, roditelji mogu biti sastavni dio izgradnje potpunije slike djetetovih potreba i omogućiti zajedničku suradnju na izgradnji uspješnih strategija koje će koristiti njihovom rastu i postignućima. Ovaj model suradnje osigurava dosljednost u intervencijama u oba okruženja i na kraju stvara pozitivnije i produktivnije iskustvo učenja za dijete.

Odabrane reference i daljnje čitanje

Alberto, P. A., & Troutman, A. C. (2012). *Primijenjena analiza ponašanja za učitelje* (9. izdanje). Dvorana Prentice.

Allen, KD i Cowdery, GE (2015). *Iznimno dijete: Uključivanje u rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (8. izdanje). Uključite učenje.

Baer, DM, Wolf, MM i Risley, TR (1968). Neke suvremene dimenzije primijenjene analize ponašanja. *Časopis za primijenjenu analizu ponašanja*, 1(1), 91–97. <https://doi.org/10.1901/jaba1968.1-9>.

Odbor za certifikaciju analitičara ponašanja. (2020). *Etički kodeks za analitičare ponašanja*. Littleton, CO: Autor.

Blair, C., i Razza, R. P. (2007). Povezivanje naporne kontrole, izvršne funkcije i razumijevanja lažnih uvjerenja s novim matematičkim i pismenim sposobnostima u vrtiću. *Razvoj djeteta*, 78(2), 647–663. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01019.x>.

Carbonneau, K. J., Marley, SC i Selig, JP (2013). Metaanaliza učinkovitosti poučavanja matematike s konkretnim manipulativima. *Časopis za psihologiju obrazovanja*, 105(2), 380–400. <https://doi.org/10.1037/a0031084>.

Connor, CM, Piasta, SB, Fishman, B., Glasney, S., Schatschneider, C., Crowe, E., ... & Morrison, F. J. (2009). Precizna individualizacija nastave učenika: Učinci interakcija djece × nastave na razvoj pismenosti učenika prvog razreda. *Razvoj djeteta*, 80(1), 77–100. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01247.x>.

Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2007). *Primijenjena analiza ponašanja* (2. izdanje). Columbus, OH: Državno sveučilište Ohio.

Cooper, JO, Heron, TE i Heward, WL (2020). *Primijenjena analiza ponašanja* (Globalno izdanje, 3. izdanje). Međunarodni sadržaj Pearsona. <https://bookshelf.vitalsource.com/books/9781292324654>.

Dettmer, S., Simpson, R., Myles, B., & Ganz, J. (2000). Korištenje vizualnih potpora za olakšavanje prijelaza učenika s autizmom. *Usredotočite se na autizam i druge razvojne poteškoće*, 15(3), 163–169. <https://doi.org/10.1177/108835760001500307>.

Dickinson, D. K., & Tabors, P. O. (2001). *Početak pismenosti jezikom: Mala djeca uče kod kuće i u školi*. Baltimore, MD: Izdavaštvo Paul H. Brookes.

Dioses, E. (2022). Inkluzivno obrazovanje za djecu predškolske dobi s poremećajem iz autističnog spektra. *Časopis za studentske stipendije (JOSS)*. Preuzeto iz <https://joss.tcnj.edu>.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., ... & Japel, C. (2007). Školska spremnost i kasniji uspjeh. *Razvojna psihologija*, 43(6), 1428–1446. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428>.

Flannery, K., i Horner, R. (1994). Odnos između predvidljivosti i problematičnog ponašanja za učenike s teškim invaliditetom. *Časopis za bihevioralno obrazovanje*, 4(2), 157–176. <https://doi.org/10.1007/BF01544131>.

Fleury, VP, Thompson, JL i Wong, C. (2014). Učenje kako biti učenik: Pregled nastavnih praksi usmjerenih na vještine spremnosti za školu za djecu predškolske dobi s poremećajem iz autističnog spektra. *Modifikacija ponašanja*, 39(1), 69–97. <https://doi.org/10.1177/0145445514551384>.

Urednički tim Frontiersa. (2022). Efikasnost muzičke terapije kod djece s poremećajem iz autističnog spektra: sistematski pregled i metaanaliza. *Granice u psihijatriji*. Preuzeto iz <https://www.frontiersin.org>.

Ginsburg, K. R. (2007). Važnost igre u promicanju zdravog razvoja djeteta i održavanju snažnih veza između roditelja i djeteta. *Pedijatrija*, 119(1), 182–191. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2697>.

Grissmer, D., Grimm, K. J., Aiyer, S. M., Murrah, W. M., & Steele, J. S. (2010). Fina motorika i rano razumijevanje svijeta: Dva nova pokazatelja spremnosti za školu. *Razvojna psihologija*, 46(5), 1008–1017. <https://doi.org/10.1037/a0020104>

Hanley, G. (2021, 19. listopada). Perspektiva današnje ABA-e od dr. Hanleyja. *Praktična funkcionalna procjena*. Preuzeto iz <https://practicalfunctionalassessment.com/2021/09/09/a-perspective-on-todays-aba-by-dr-greg-hanley/>.

High, P. C., i Odbor za rano djetinjstvo, posvojenje i skrb o ovisnicima i Vijeće za školsko zdravlje. (2008). Spremnost za školu. *Pedijatrija*, 121(4), e1008–e1015. <https://doi.org/10.1542/peds.2008-0079>

Jones, SM, Brown, JL i Lawrence Aber, J. (2011). Dvogodišnji učinci univerzalne školske socijalno-emocionalne i pismenosti intervencije: Eksperiment u translacijskom razvojnom istraživanju. *Razvoj djeteta*, 82(2), 533–554. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01560.x>.

Pravda, LM, Bowles, RP, Pence Turnbull, KL i Skibbe, LE (2009). Spremnost za školu među djecom s različitim poviješću jezičnih poteškoća. *Razvojna psihologija*, 45(2), 460–476. <https://doi.org/10.1037/a0014324>

Katsougkri, A. (2014). *Personalizirani program vodiča za učitelje za učenike s autizmom*. Preuzeto iz <https://prosvasimo.iep.edu.gr/EDEAY/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82%20%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE>

[%B5%CF%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%85%20%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC%20%CE%BC%CE%B5%20%CE%91%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%20_FINAL.pdf](#).

Kriete, R., i Davis, C. (2014). *Knjiga jutarnjih sastanaka*. Turners Falls, MA: Centar za responzivne škole, Inc.

Ladd, G. W., Herald, SL i Kochel, KP (2006). Spremnost za školu: Postoje li socijalni preduvjeti? *Rano obrazovanje i razvoj*, 17(1), 115–150. https://doi.org/10.1207/s15566935eed1701_6

Landrum, T. J., & McDuffie, K. A. (2008). Ponašanja. U T. L. Good (ur.), *Obrazovanje za 21. stoljeće: Referentni vodič* (svezak 1, str. 161–167). Thousand Oaks, CA: Publikacije kadulje.

Leaf, J. B., Cihon, J. H., Ferguson, J. L., Leaf, R., McEachin, J., Mountjoy, T., ... & Rogue, A. (2024). *Progresivni pristup primijenjenoj analizi ponašanja: Metoda partnerstva s autizmom*. Elsevier Inc.

Lin, H. L., Lawrence, FR i Gorrell, J. (2003). Stavovi odgojitelja o spremnosti djece za školu. *Kvartalno istraživanje ranog djetinjstva*, 18(2), 225–237. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(03\)00028-0](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(03)00028-0)

Mavroeidi, N., Iatros, G., Kapelos, T., & Syrogianni, A. (2023). *Vodič za roditelje i skrbnike: Kvaliteta života za vas i vašu obitelj – Pronalaženje puta između potreba, prava, obveza i dostupnih resursa*. Preuzeto iz https://autismap.gr/media/attachments/2023/04/03/final_egxeiridio-aytismos-1.pdf.

Mavropoulou, S. *Nastavni planovi i programi za učenike s autizmom*. Preuzeto iz http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3292/969_01.pdf.

McClelland, M. M., Cameron, C. E., Connor, C. M., Farris, C. L., Jewkes, A. M., & Morrison, F. J. (2007). Veze između regulacije ponašanja i pismenosti, vokabulara i matematičkih vještina predškolske djece. *Razvojna psihologija*, 43(4), 947–959. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.4.947>

Mesibov, G., Shea, V., & Schopler, E. (2005). *TEACCH® pristup poremećajima iz autističnog spektra*. Plenum Publishers.

Metodologija razvijena u kontekstu europskog Erasmus+ KA2 projekta "EMTforASD". (2019). *Učinkovita metodologija poučavanja za djecu s ASD-om u općeobrazovnim školama*. Preuzeto iz

<https://dipe.xan.sch.gr/wp-content/uploads/2022/03/%CE%9C%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CE%BC%CE%B5-%CE%94%CE%91%CE%A6.pdf>.

Morris, C., Detrick, J. J. i Peterson, SM (2021). Pristanak sudionika u istraživanju bihevioralne analitike: Razmatranja za sudionike s autizmom i poteškoćama u razvoju. *Časopis za primijenjenu analizu ponašanja*. [https://doi.org/\[doplň DOI, pokud je dostupné\]](https://doi.org/[doplň DOI, pokud je dostupné]).

Nacionalni institut za mentalno zdravlje. (n.d.). Poremećaj iz autističnog spektra. Preuzeto 28. studenog 2024. iz <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/autism-spectrum-disorders-asd>.

Neumann, M. M., & Neumann, D. L. (2014). Tableti sa zaslonom osjetljivim na dodir i pismenost u nastajanju. *Časopis za obrazovanje u ranom djetinjstvu*, 42(4), 231–239. <https://doi.org/10.1007/s10643-013-0608-3>.

Pfeiffer, BA, Koenig, K., Kinnealey, M., Sheppard, M. i Henderson, C. (2011). Učinkovitost intervencija senzorne integracije u djece s poremećajima iz autističnog spektra: pilot studija. *Američki časopis za radnu terapiju*, 65(1), 76–85. <https://doi.org/10.5014/ajot.2011.09205>.

Reichow, B., Doehring, P., Cicchetti, D. V., & Volkmar, F. R. (ur.). (2011). *Prakse i tretmani zasnovani na dokazima za djecu s autizmom*. Springer znanost + poslovni mediji. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6975-0>.

Rouse, C., Brooks-Gunn, J., & McLanahan, S. (2005). Zašto su praznine u spremnosti za školu važne. U *spremnosti za školu: Zatvaranje rasnih i etničkih razlika* (str. 5–14). *Budućnost djece*, 15(1). <https://doi.org/10.1353/foc.2005.0005>.

Roussel, B. (2006). Pregled Schrammovog (2006) *Educirajte prema oporavku: Okretanje stolova na autizam: Priručnik za podučavanje pristupa verbalnog ponašanja ABA*. *Časopis za ranu i intenzivnu intervenciju u ponašanju*, 3(1), članak 10. <https://doi.org/10.1037/h0100342>.

Simonsen, B., i Sugai, G. (n.d.). Podrška pozitivnom ponašanju u cijeloj školi: Primjena principa ponašanja na sustavnoj razini. U A. Akin-Little, S. G. Little, M. A. Bray i T. J. Kehle (ur.), *Bihevioralne intervencije u školama: Pozitivne strategije utemeljene na dokazima* (str. 125–140). Washington, DC: Američko psihološko udruženje.

Sin, S. H., & Meisels, S. J. (2006). Odnos motoričkih sposobnosti male djece s kasnijim postignućima u čitanju i matematici. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52(4), 755–778. <https://doi.org/10.1353/mpq.2006.0033>.

Časopis za eksperimentalnu analizu ponašanja. (n.d.). Preuzeto iz <https://search.worldcat.org/title/964806678>.

Tomlinson, C. A. (2001). *Kako razlikovati nastavu u učionicama mješovitih sposobnosti*. Aleksandrija, VA: ASCD.

Vazou, S., Gavrilou, P., Mamalaki, E., Papanastasiou, A. i Sioumala, N. (2012). Utječe li integracija tjelesne aktivnosti u učionicu osnovne škole na akademsku motivaciju? *Međunarodni časopis za psihologiju sporta i vježbanja*, 10(4), 251–263. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2012.682368>.

Verdugo, D. R., & Belmonte, I. A. (2007). Korištenje digitalnih priča za poboljšanje razumijevanja slušanja kod španjolskih mladih učenika engleskog jezika. *Učenje jezika i tehnologija*, 11(1), 87–101. <https://doi.org/10.1255/44065>.

Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., i Golinkoff, R. M. (2013). Vođena igra: Gdje se ciljevi kurikuluma susreću s razigranom pedagogijom. *Um, mozak i obrazovanje*, 7(2), 104–112. <https://doi.org/10.1111/mbe.12015>.

Whitehurst, G. J., i Lonigan, C. J. (1998). Razvoj djeteta i pismenost u nastajanju. *Razvoj djeteta*, 69(3), 848–872. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06247.x>.

Svjetska zdravstvena organizacija. (2019). Poremećaji iz autističnog spektra. Preuzeto iz https://applications.emro.who.int/docs/EMRPUB_leaflet_2019_mnh_215_en.pdf?ua=1.

Svjetska zdravstvena organizacija. (n.d.). Poremećaji iz autističnog spektra. Preuzeto 6. prosinca 2024. s <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>.

Kordonets, V. V., & Nazarenko, M. M. (2019). Sustav složenog utjecaja na popravni rad male djece s poremećajima iz autističnog spektra. *Znanstveni časopis Nacionalnog pedagoškog sveučilišta nazvan po M. P. Drahomanovu. Serija 19. Korektivna pedagogija i psihologija*, 38, 99–105. Preuzeto iz <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/754>.

Blagodati ABA terapije za djecu s autizmom. (n.d.). Preuzeto iz <https://timmi.club/koryst-aba-terapii-dlja-ditjej-z-autyzmom/>.